

VIGILIA

V. ÉVFOLYAM
1939 DECEMBER

TARTALOM:

FRANCOIS MAURIAC: Karácsonyi mese
HORVÁTH BÉLA: Róma és Magyarország

SIK SÁNDOR: Virrasszatok! —
Felhők

PAUL CLAUDEL: Könnyek az éj-
szakában

POSSONYI LÁSZLÓ: A kövek
mögött

MÉCS LÁSZLÓ: Kérdések a ten-
gerhez

JULIEN GREEN: Naplórészletek

HORVÁTH BÉLA: Égi mértan —
Búcsú — Hol vagy te nép...

DEMÉNY JÁNOS: Fehér Buda
(Bartók és Kodály)

UGO ZANNONI: Hajnal

KONCZ KÁROLY: Szeptember
vége

HEGEDÚS ZOLTÁN: Szamosháti
ősz

MIHÁLY LÁSZLÓ: Kisasszony
napján — Két háború között...

RÓNAY GYÖRGY: 1919 (re-
gény)

KÖNYVEK

THURZÓ GÁBOR: „Irodalmi divatok” — **POSSONYI LÁSZLÓ**: Végzetes esztendő
M. CHOPPIN: Mécs László.

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

MUNKABIZOTTSÁG:

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ
ARADI ZSOLT, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA, RÓNAY GYÖRGY

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.
Megjelenik havonta 15-én, évi 800-1000 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 12 pengő.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizománys: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban.

FRANCOIS MAURIAC :

KARÁCSONYI MESE

1.

Egy napfényre vágó csenevész platánfa emelkedett az iskola-udvar magas falai fölé, ahová kiengedtek bennünket. De az nap nem nyafogtunk annyira Garouste úr füttyeire, mint ahogy szoktunk. Másnap karácsony volt és minket sétálni vittek a sáros és ködös környékre: nagyon elfáradtunk, amennyire csak elfáradhatnak a hétéves gyerekek, akik mintegy tizenöt kilométert gyalogoltak.

A bennlakók fölvtették papucsukat. A kintlakók a kijárat előtt topogtak, arra a pillanatra várva, mikor megjelenik kísérajük, hogy megszabadítsa őket a mindennapi börtöntől. Én, csak úgy immel-ámmal, egy karéj kenyeret majszoltam, de lelkem már messze volt, a közeli szenteste misztériuma foglalkoztatott, örökegy szertartásaival. A vendégszoba ajtaja mögött kell várnunk, míg meggyújtják a jászol mellett a gyertyákat. Édesanyánk kikiált: „Bejöhetnek.” S mi eszeveszetten csörtetünk a szobába, hová évente csak egyszer tesszük be a lábunkat. A parányi lángok odacsálnak egy kisgyermekhez és a körötte lévő ici-pici papírmasé pásztorokhoz meg állatokhoz. Heródes rovátkolt ormú kastélya egy csomagoló-papír-hegy csúcsán állt. A kastélyban égő méceses titokzatos és tiltott ünnepség látszatát keltette bennünk. Térdenállva énekeltük a bájos éneket:

*Istállóban lakik az Úr,
Nyugvóhelye pár szál szalma,
Istállóban lakik az Úr,
Lejött közénk, emberré lett!*

Isten földreszállása igen meghatott bennünket... A jászol mögött mindegyikünknek volt egy csomagja és egy levele, melyben a jó Isten maga megírta főbűneinket. Már magam előtt láttam a lakatlan szoba homályos sarkait. A falakon a megholtak képei hallgatják az örökkévalóság mélyéről gyenge hangunkat.

És aztán leszáll az éjjel, amikor a gyermek, mielőtt elaludnék, még egy utolsó pillantást vet vasalt orrú cipőire — természetesen a legnagyobbakat rakta oda — a cipőkre, melyeknek szintén megvan a szerepük abban a misztériumban, melyet minden karácsonykor hiába akartam meglesni. Így ábrándoztam a szentestéről, fejemet az ajtó felé fordítva, ahol mindjárt fel kellett tűnnie a pesztonkának. A nap leáldozott.

Még nem volt négy óra, de én rendületlenül vártam, remélve, hogy korábban jön. Hirtelen láрма harsant fel az udvar egyik sarkából. Oda rohant minden gyerek s ezt ordítózva: „Ó, a kislány! Ó, a kislány!” A kis Jean de Blayt csúfolták így hosszú fürtjeiért. A kopasz kölykök gyűlölték hosszú haját. Én csodáltam egyedül, de csak titokban, mivel a kis Lord Fautleroy hajára emlékeztetett, és én előszeretettel olvastam a kis Lord történetét, mely a Saint-Nicolas 1887-es évfolyamában jelent meg. Ha sírni, vagy elérzékenyülni vágytam, csak rá kellett nézmem a kis Lord képére, amint az édesanyja karjaiban ábrázolta és átfutni az alábbi sorokat: „Bizony ő volt mindig a leggyengédebb barátnője...” De a többi gyereknek nem volt meg a Saint-Nicolas 1887-es évfolyama; így nem tudták, hogy Jean de Blay hasonlított a kis Lordra és csúfolták. Én pedig, a gyáva, mivel gyengébbnek éreztem magamat, csak tisztes távolból néztem őket.

Azonban aznap csodálkoztam azon, hogy a banda nem csak ezt ordította: „Kislány, kislány”, hanem olyan szavakat is, melyeket nem értettem meg tüstént. Közelebb lopakodtam, a fal mellett, félve attól, hogy magamra vonom a főnök figyelmét, aki Jean de Blay esküdt ellensége és üldözője volt. Campagne-nak hívták, két évvel lemaradt, és mindnyájunknál magasabb volt, igazi, majdnem isteni erővel felruházott óriás volt a szemünkben. A gyerekek körülállták Jean de Blayt és kórusban kiáltották:

— Elhiszi! Elhiszi! Elhiszi!

— Mit hisz el? — kérdeztem egyik társamtól.

— Azt, hogy a kis Jézus száll le a kandallóba...

Nem értettem meg és megkérdeztem: „Na és?” De a másik újra üvöltöni kezdett, együtt a farkasokkal. Még közelebb mentem: Campagne a falhoz szorította a kis Blayt és most a csuklóját szorongatta.

— Azt hiszed, igen vagy nem?

— Jaj, ne bánts!

— Felelj, akkor elengedlek...

Akkor a kis de Blay ezeket mondotta, hangosan és eltökélten, mint egy, a hitét megvalló vértanú:

— Édesanyám mondta, édesanyám nem hazudhat!

— Halljátok? — kiáltotta Campagne — a kisasszony mamája nem hazudhat.

Míg mi gúnyosan mosolyogtunk, a kis Blay megismételte: „Édesanyám nem hazudik, ő nem csapott be...” Ebben a pillanatban észrevett és odaszólt hozzám:

— Úgy-e, te jól tudod, Frontenac, hogy igazam van? Az imént sétaközben éppen erről beszélgettünk!

Campagne felém fordult és én megjéjvedve alattomos macskaszemétől, ezt hebegtem: „Á, csak a bolondját járattam vele.” Hét éves voltam: a gyengeség és gyávaság korában. Ebben a pillanatban Garouste úr jött és a banda hirtelen szerteröppent. Kabátjainkért és táskáinkért mentünk.

Jean de Blay megfogott az utcán. Az inas, aki őt kísérte, szívesebben bandukolt együtt a pesztonkával.

—Ugye, jól tudod, hogy igazam volt... de féltél Campagnetól, ugye? Csak azért mondtad, ugye, mert féltél tőle?

Zavarban voltam. Tiltakoztam az ellen, hogy félek Campagnetól... Nem, nem tudtam, hogy igaza volt-e vagy sem... Lényegében nem igen érdekelt, mert hiszen mindig megkaptuk a kért játékokat. De honnan tudta a Jézuska, hogy Jean-nak ólomkatonákra, szerszámszekrényre fáj a foga és hogy én egy istállót meg egy tanyát szerettem volna? És miért éppen az Univerisel áruházból jöttek a játékok?

— Ki mondta ezt neked?

— Senki, de tavaly láttam a címkéket...

Jean de Blay egyre hajtogatta: „Mindenesetre, ha a mamám azt mondta”, és éreztem, hogy ő is zavarban van.

— Figyelj csak — mondtam — ha egyáltalán nem akarunk aludni, csak meggyújtunk egy gyertyát, előveszünk egy könyvet vagy belesüppedünk a kandalló melletti fotelbe, így bizonyosan felébredünk, amikor jön...

— Édesanyám azt mondta, ha nem alszunk, akkor nem jön....

Az áruházakból a ködázta járdákra vetődött a fény. Acetilén lámpák világították meg a filléres cukorárút, melyet azért kívántunk meg annyira, mert sokkal silányabb volt, semhogy vetek volna belőle nekünk.

— Tegyük úgy, mintha aludnánk...

— Bizonyára tudni fogja, hogy tettetjük magunkat, mivel ő mindent tud...

— Az igaz, de ha édesanyánk...

Jean de Blay egyre hajtogatta: „Nem a mama, nem a mama.” Odaértünk a sarokra, ahol el kellett válnunk a karácsonyi szünet végéig, mert Jean vasárnap vidékre utazott. Kérve kértem, próbáljon ébren maradni, ami engem illet, én el voltam tökévelve arra, hogy le se húnyom a szememet... Aztán majd elmondjuk egymásnak, hogy mit láttunk... Megígérte. Utánanézttem. Néhány másodpercig még láttam a válain ugrándozó hosszú, lányos fürtöket; és aztán kis árnyéka elmosódott az esti ködben...

II.

Házunk a katedrális közelében volt. Szenteste a Pey-Berland torony nagyharangja, az öregharang, roppant zúgásával betöltötte az éjszakát. Agyam ilyenkor egy hajó hálóhelyévé változott és a hangok zenebonája magával röpitett, elringatott viharával. A libegő méces ismerős kísértetekkel népesítette be a szobát. Az ablakfüggönyök, az asztal, a karosszékre hányt ruháim már nem vették körül fenyegetőleg agyamat: megszelídítettem e rőt vadakat. Úgy vigyáztak álmodra, mint ahogy a dzsungel népe virrasztott Mowgli gyermekálma felett.

Nem kockáztattam meg, hogy elaludjam: a zúgás segítségemre volt, hogy ébren maradjak. Ujjaimmal belefogdztam az ágy rácsába és az volt az érzésem, hogy egy jóindulatú vihar ejtette hatalmába testemet és lelkemet. Anyám nyitott be. Csukott szemekkel feküdtem, de ruhájának selymes suhogásáról felismertem őt. Ha ő rakja le cipóm köré a játékokat — mondottam magamban — azelőtt kell leraknia, mielőtt az éjféli misére megy. Azon voltam, hogy úgy lélegezzem, mint az alvó gyermek. Édesanyám fölém hajolt és éreztem lehelletét. Egyszerre odalett minden eltökéltégem: hirtelen a nyaka köré fontam karjaimat és hozzászorítottam magamat. „Oh, te bolond! kis bolondom!” — ismételte csókjain keresztül.

— Hogyan akarod, hogy eljőjön, ha nem alszol? Aludj, Yves drágám, aludj édes kis fiam; aludj kis gyermekem...

— Mama, én szeretném őt látni!

— Ő azt akarja, hogy szeressék, anélkül, hogy látták volna... Jól tudod, hogy a misén, abban a pillanatban, amikor alászáll az oltárra, mindenki lehajtja a fejét.

— Mama, ne haragudj meg érte, egyszer nem hajtottam le a fejemet, mert elbáméskodtam és akkor, én láttam őt...

— Hogyan? Te láttad?

— Láttam! Egy kis fehér szárnyacskáának a csücskét...

— Ma éjjel nem szabad virrasztanod, ha alszol, akkor inkább megláthatod őt. Mire hazajövünk a templomból, ne merj még mindig ébren lenni...

Becsukta az ajtót, léptei eltávolodtak. Meggyújtottam a gyertyát és a kandalló felé fordultam, ahol már az utolsó üszök halódott.

Ott voltak a cipők a fatartóbakon, a sötétben ásitó négyzög, a kormos és hamus benyíló szélén. Ezen zúdult be a harangzúgás, hogy betöltse szobámat iszonyú énekével, mely, mielőtt eljutott hozzám, a tetők felett kószált, a tejszínű éjben, ahol karácsony éjszakáján ezer meg ezer angyal és csillog találkozik. Azon nem lepődtem volna meg, ha a tűzhely sötét háttérében megjelenik egy gyermek: ellenkezőleg, azon csodálkoztam, hogy mi sem történik. Egyébként mégis csak történt valami: a még üres cipőim, ezek a szegény trampli cipők, melyek ugyancsak kivették a részüket mindennapi életemből, különös és valószerűtlen külsőt vettek fel, mintha érvénytelen lett volna rájuk az idő törvénye, mintha egy ismeretlen világból jövő fény ragyogta volna be egy kis fiú cipőit. Oly közel volt a titok, hogy elfújtam a gyertyát, nehogy elriasszam az éjek éjének láthatatlan népét.

Hogy gyorsan telt az idő, az kétségtelenül azért volt, mert az időn kívül lebegtem. Valaki benyitott, és én behunytam a szemem. A ruha selymes suhogásáról, papírok zizegéséről ítélve, minden bizonytalansággal édesanyámnak kellett lennie. Ő volt és mégsem ő volt; inkább úgy tűnt fel nekem, mintha valaki felvette volna anyám alakját. Jól tudtam, hogy az éjféli misén,

melyre nem mentem el, testvéreim és édesanyám áldoztak és mint ahogy annyiszor láttam már, összekulcsolt kézzel és behunyt szemmel jöttek vissza, úgy hogy gyakran kérdeztem magamtól: miként találnak így vissza a helyükre? Bizonyosan édesanyám jött az ágyamhoz, miután valamit tett-vett a kandalló körül. De Ő édesanyámban élt: nem választottam őket külön egymástól: az a lehellet, melyet hajamon éreztem, olyan kebelből röppent elő, melyben még Isten pihent. Ebben az áldott pillanatban süllyedtem bele édesanyám karjaiba és egyszersmind az álomba is.

III.

A szünet utáni első reggelen azt a cipőmet vettem fel, melynek szerepe volt a misztériumban. Most már csak egy kis megvasalt lábbeli volt, olyan mint a számacsikó patája; egy kis bakancs, mely a csenevész platán körül tocsogott az udvar pocsetáiban, arra várva, hogy nyolc órát csöngessenek. A rikoltozó és le-föl szaladgáló gyerekek tülekedésében hiába kerestem Jean de Blay lányos fürtjeit. Alig vártam, hogy elmondhassam néki a titkot, amire rájöttem... Milyen titkot? Igyekeztem elképzelni azokat a szavakat, melyek szükségesek voltak ahhoz, hogy megértsen engemet.

Jean de Blay fürtjei nem mutatkoztak. Csak nem beteg? Vagy nem tudom-e már régen én is mindazt, amit ő maga is látott, azon az éjjelen, amikor virrasztott? Amikor beléptem a tanterembe, szemem arra a helyre vetődött, ahol rendszerint ülni szokott. Idegen fiú ült ott, akinek nem volt fürtös haja. Az első pillanatban nem jöttem rá, hogy ő az a fiú. Nem ismertem volna fel, ha nem fordítja felém kék szemét; közönyös tekintete különösen megdöbbenett. Nem volt annyira megnyírva, mint osztálytársai, a borbély elég hosszúra hagyta a haját, úgy, hogy el is választhatta.

Tíz órakor, mihelyt kiengedtek bennünket az udvarra, a keresésére indultam és meg is találtam, amint ott állott a nagy Campagne előtt, mintha nem is az erejét, hanem a gyengeségét veszítette volna el a hajával. Campagne, megzavarodva, szabadon hagyta a teret a gyermeknek, aki leült a feljáró egyik lépcsőfokára, hogy felvegye kerek korcsolyáját. Csak távolról néztem, mivel nem mertem közelebb menni hozzá és bizonytalan szorongással gondoltam arra, hogy soha többet nem látom sem csillogni a napfényben, sem táncolni Jean de Blay vállain a kis Lord Fauleroy fürtjeit. Végre elszántam magamat:

— No, megtartottad a szavadat? Ébren maradtál?

Ezt dörmögte, anélkül, hogy felemelte volna a fejét: „Hát igazán azt gondoltad, hogy elhiszem?... hogy olyan ostoba vagyok?” És amikor újra kezdtem: „De emlékezz csak vissza... még két hete sincs...” egy kissé jobban ráhajolt

cipőjére és megnyugtatót, hogy hazudott, hogy rászédett minket:

— Nyolc éves korában már nem kölyök többé az ember!

Minthogy állandóan úgy beszélt, hogy rám se nézett, nem tudtam tovább visszatartani magamban az égető kérdést:

— De mégis, mondd meg, becsapott édesanyád?

Féltérde ereszkedett, hogy összébbhúzza a korcsolya szíját. Fülig pirult. Én ügyetlenül könyörögtem:

— Mondd, de Blay, becsapott édesanyád?

Hirtelen fölemelkedett és kutatólag fürkészte arcomat. Még most is látom mogorva és vöröses kis arcát, összeszorított ajkait. Keze a fejére tévedt, mintha keresné az eltűnt fürtöket, majd vállatvont:

— Nem fog többé becsapni.

Majdnem akaratom ellenére elmondtam, hogy nem hazudtak nekünk édesanyáink, hogy minden igaz, hogy én láttam... Félbeszakított:

— Te láttad? Ez komoly? Te láttad? Nohát akkor én is láttam!

Befűzte cipőjét és a szünet végéig egyfolytában korcsolyázott a platán körül. Menekült előlem. Barátságunk még aznap megszakadt. A következő évben szülei elköltöztek Bordeaux-ból és nem tudtam, hogy mi lett Jean de Blay-ból.

IV.

Fiatalkoromban csak egyetlen egyszer nem töltöttem otthon a szentestét enyéim körében. Egyetlen egyszer, néhány évvel a háború előtt. Hagytam, hogy elcipeljenek különféle mulatókba. Már elfeledtem a nevüket, de még visszaemlékszem szörnyű szomorúságomra. A lokál atmoszférájában a Pey-Berland-torony nagyharangja zengőbben zúgott bennem, mint szülővárosom tetői felett. Iszonyú hangjával elnyomta a cigányzenét. Az életnek azon pillanatai ezek, mikor bizonyosak vagyunk, hogy megtagadtunk valamit... Társaim nem tagadtak meg semmit, mert nem volt választásuk. Egyeseknek talán olyan volt a gyermekkoruk, mint az enyém, de már elfelejtették. Én voltam az egyetlen, aki a pecsenyék illatánál és az ostoba slágerek zsvájában maga elé képzelte a rosszul világított vendégszobát, közepén a jászol csodálatos szigetkéjével; egyedül én emlékeztem vissza arra a régi énekre, mely magasztalja Isten földreszállását és alázatosságát. Jóllehet még ifjúságom virágában voltam, a gyertyák egy távoli mult messzeségében libegtek, mintha ezeréves lettem volna. És mégis éreztem perzselésüket. Nem, semmi mentségem nem volt, mivel költő voltam és a költő olyan szív, melyben minden örökké tart. Hová cipeltem, hová merészeltém cipelni ez éjjel, gyermeki lényemet, mely mindörökre bennem él.

Ittam, hogy elaltassam büntudatomat. Minél többet ittam, annál inkább eltávolodtam pajtásaimtól. Zavartak kaca-

gásaikkal. Fölkeltem az asztaltól és a bárba mentem, egy kis zugba, ahol kellemesebb volt a fény. Rákönyököltem a bárpultra és viskit rendeltem. Abban a pillanatban, amikor eszembe jutott egy Jean de Blay nevű kis fiú, észrevettem de Blayt magát, ott ült mellettem egy bárszéken. Nem kételkedtem kilétében. Ugyanaz az örökzöld vagy inkább kék szem villant elő fiatal, de már kiélt arcából, mint amelyik a szívem mélyén fénylett. Azt mondtam neki:

— Nem kellett volna levágni a fürtjeidet.

Nem csodálkozott el, hanem egy kissé akadozó hangon megkérdezte: „Milyen fürtöket?”

— Melyektől 1898 karácsony szünetjében szabadítottak meg.

— Biztosan összetévesztesz valakivel, de mit se számít... oly elhagyatottnak érzem magamat ma este.

— Azt is tudom, hogy de Blaynek hívnak.

— Honnan tudod a nevemet?

Megkönnyebbülve sóhajtottam: ő az! biztosan ő az! Megragadtam a kezét:

— Jean, emlékszel még a platánfára?

Nevetve kérdezte:

— A platánfára? Milyen platánra? És aztán nem is Jean vagyok, hanem Philippe. A bátyámat hívták Jeannak... Talán vele tévesztesz össze?

Milyen kár! csak a kisöccse volt, akiről Jean de Blay valamikor mesélt... Hogyan csalódhattam? Philippenek érdektelen arca volt. Hirtelen így szólt hozzám:

— A fürtjei... Jean fürtjei... Erről eszembe jutott egy történet...

Elmesélte, hogy édesanyjuk szobájában, a fiókosszekrényen, egy lelakatolt ládikó állott Jean azt bizonygatta Philippe-nek, hogy kincs van benne. Sokat álmodoztak a kincsről, de anyjuk nem akarta megmutatni és megtiltotta, hogy felnyissák a ládikót. Jean és édesanyja állandóan torzsalkodtak, állandóan nézeteltérés volt közöttük. „Anyám jobban szerette Jeant, mint engemet — mondotta Philippe. — És azt is tudom, hogy csakis őt szerette... De valami éket vert közbük. Hogy mi, azt nem tudom... Egy nap Jean feltörte a ládikó zárát... az első, de sajnós, nem utolsó zárat! Elhiszed-e, hogy a kincs az ő hajdani haja volt? Jean feldühödött... Tudod, hogy mi szokott ilyenkor történni. Amint látta, hogyan égnek régi fürtjei a kandallóban, megnyugodott. Este édesanyám... Nem is tudom, hogy miért mondom el ezeket neked...” Újra inni kezdett. Eltűnődtem: „Állandóan multban beszél a testvéréről.” Noha tudtam előre a választ, mégis megkérdeztem: „Meghalt?”

— Tavaly, egy száigoni kórházban... Az újságokban is volt róla egy napihír, de senkitől sem kaptunk részvét-táviratot... Gondolhatod, a történetek után, meg amilyen éle-tet élt...

Megkérdezhettem volna: „Milyen életet?“, de jobbnak láttam ezt dűnnyögni: „Igen-igen... tudom...” és valóban tudtam, hogy Jean elzüllyve, Istentől elrugaszkodva halt meg...

Emlékszem, gyalog mentem haza diáktanyámra. A cse-nevész platánok kihajoltak kerítéseik mögül a mocskos aszfaltra és megfürdették ágaikat a hajnali ködben. Még sokan ténferegtek az utcákon. Még most is magam előtt látom azokat a fiatalembereket, akik egy részeg nőt emeltek be piros taxijukba. Nagyon-nagyon messze a karácsonyéjjeli zűrzavartól, szemem a tetők fölött az angyalokkal benépesített teret kereste, melyet valószínűleg a Pey-Berland torony öregharangja ébresztett fel.

Józan mámor is van. Ugyanakkor, amikor nem annyira gyermekkoromnak emlékei, mint inkább ez az élő és jelenlévő gyermekkor mindent felkavart bennem, Jean de Blay történetét is felidéztem magam előtt, csodálatos könnyedséggel.

Ha költőnek születtem, ezen az éjjelen lettem regényíróvá, vagy legalább is ekkor döbbsentem rá erre az ajándékra, erre a hatalomra. Szaporábban lépkedtem, könnyedén, elragadtatva alkotásom erejétől. Magam előtt láttam ennek a ersnnek két végét: a lányoshajú fiúcskát, aki szívében nagy álmokat és anyja iránt érzett szenvedélyes szeretetet hord, és aztán azt a szinte még gyermekembert, aki Szaigonban haldokol egy kór-házi ágyon.

Elképzelttem az iskolásfiút, kinek szent volt az anyja szava. Láttam a tekintetét, abban a pillanatban, amint rájön arra, hogy az anyja hazudik; a levágott fürtök... a fürtökkel együtt elvesztet gyermeki jámborsága is... Itt végződött regényem előjátéka, és mindjárt a mese kellős közepébe vágtam: a fiatal férfi és anyja szemben állanak egymással. A ládikó-jelenet lett a cselekmény középpontja: Jean de Blay gyűlöli anyjában azt a makacsságot, mely őt, — aki régen nem volt gyerek — még mindig gyereknek akarja tudni, gyermekkorának foglyául akarja tartani, hogy annál biztosabban hatalmában maradjon.

Alighogy felébredt benne a férfi, a küzdelem tragikusra fordult: az első barátság, az első szerelem, az első éjjel, melyen kimaradt, az adósságok, a szégyelt társaságok, az első súlyos bűn...

Hazaérkeztem; erkélyem már kibontakozott a sötétből. Rorátéra harangoztak. Legszívesebben lefeküdtem volna, annyira álmos voltam, de mégis leültem asztalomhoz, nagykabátban — gomblyukamban még virág hervadozott — tintát és tiszta papírt kotortam elő, mivel félttem, hogy kimennek a fejemből hirtelen támadt ötleteim! Egy regényíró született ekkor és rányitotta szemét erre a szomorú világra...

Sprenger Mária Mercedes fordítása.

HORVÁTH BÉLA :

RÓMA ÉS MAGYARORSZÁG

Az Árpádok balkáni politikája, a porladatlan magyar uralkodó család elévülhetetlen tanítása nemzetünket a válságos időkben mindenkor megsegítette. Őseink nem hagyták el az Árpádok útját, mely — Vörösmartynk szavával élve — Kelet, Nyugat és „Észak rémes árnyai” között a ragyogó Délszak felé vezette nemzetünket.

A magyarság lelki világa valóban csupa verőfény, csupa déli ragyogás. A magyar nép józansága és derűje, türelme és nagylelkűsége, méltósága és hősiességének mindig idegenkedett a ködben tévelygő káprázatoktól és a földön kúszó anyagelvűségtől. A mi nagy és szabad birodalmunkat az a csodálatos politikai okosság oltalmazta, az a rendületlen szervezés építette, mely annyira rokon a latin fegyvelemmel, a latin szervezéssel és okossággal. A latin fegyelem nem hunyáskodás, a latin szervezés nem kíméletlen nyomorgatása a lelkiismeretnek és az emberi méltóságnak, hanem a szabad lelkek bátor és egyenrangú szövetségese, bölcs belátás, higgadt önuralom, szabad akarat és önkéntes áldozat ez a fegyelem. Csak ez a szervezés műlhatatlan, mert szülőanyja nem a rémület, nem a megfélemlítés, hanem egymás méltóságának hűséges tisztelete. A magyarság a vérszerződés nemzete, a *hétvezér* ivadéka. Nemzetünknek ezt a lelki világát senki sem jellemezte sebben, mint Teleki Pál, amikor így szólt: „*Nekünk előbb volt parlamentünk, mintsem székeink lettek volna.*” Másutt, törvény és alkotmány híján, még csak a fejedelmi önkény rémuralmában, despoták és tirannusok alatt senyedtek az országok, amikor a mi népünk erkölcsé nem tűrte az emberség tipratását, az egyéni szabadság üldözését. Mert a mi népünk lelkébe van írva, hogy szabadság nélkül nincs igazi felelősség. Akinek nincs emberi szabadsága, az mindent urára hagy, mint a vadak; tetteiért nem ő felelős, hanem az elnyomatás, mely elkobozta emberségét. A helótáktól nem lehet felelősséget követelni. *Csak szabad lelkek tulajdona a felelősség*, vagyis az erkölcs, mely megszabja az emberi cselekvés módját, a Lex aeterna követését. Az örök törvénynek felelős az egyén, de nem lehet felelős, csak, ha szabadsága van. Az egyház ezért hangsúlyozza a szabad akaratot, ezért küzd oly hevesen az egyén jogaiért, az ember méltóságáért és szabadságáért, mert tudja, hogy ahol nincs szabadság, nincs igazi felelősség sem, nincs kötelesség és az örök törvény tisztelete is meghalványul.

Ezért nevezem én *égi nemzetnek* a magyart, égi erkölcsű nemzetnek, mert a szabadság igényéről soha le nem mondott.

Ragaszkodni a szabadsághoz annyi, mint ragaszkodni az erkölshöz. A magyarság történelme ezer éves szakadatlan küzdelem a szabadságért s hogy itt élünk még, tulajdonítsuk annak, hogy a szabadsághősök unokái vagyunk. Itt élünk és döntő szerepünket semmi el nem vitathatja, mert — mint Széchenyi mondotta — ezen a tájon csakis „*mi képezhetjük azt a közepítő pontot,*” amely körül békésen és szabadon boldogulhatnak a dunai népek. Nélkülünk nincsen béke, nincsen rend a Duna völgyében s amikor a szabadságért küzdünk, nemcsak a mienkért, de minden népek szabadságáért küzdünk.

„Az égi nemzet nem tűri a béklyót, a szabadságra mi vagyunk a méltók!” Az égi nemzet, a magyar nemzet a szabadságra oktatott, a békességre szoktatott mindeneket. Szent királyai a pápával kötöttek szövetséget, Róma felé tekintettek. Az apostoli szék felé, az Örök Város felé néztek a mi apostoli királyaink, akik két öröklétben tündökölnek, két országban: Magyarországon és Mennyországon — mint a régi-régi dal zengi róluk.

A magyarság szövetsége a pápasággal tehát kezdettől fogva mélyebb és igézetesebb volt, mint a többi keresztény királyságé. A magyarságnak szabadság-szerző, szabadság-osztó és szabadság-védő küldetése volt a Kárpátok alatt; a *római* rend őrei voltak a mi őseink, a kereszténység küldöttei, akik lelkükben hordták Iélszak ragyogó ihletését, lángoló hevületét és szilárd fegyelmét. Róma leghivebb fiai voltak, mert az égi nemzetből születtek ők. A szabadságért és fegyelemért harcoltak minden korokban, melyeket a rendtelenség lelke sodort alacsony szolgaságba.

Természetes kötelék fűzte a mi nemzetünket a pápasághoz. Mily sajnálatos, hogy a Szentszéknek emez évezredes szerepéről az utóbbi évtizedekben számosan megfélemedtek. A helyes történeti tájékozódás sok tekintetben megferdült, sőt a közműveltség általános hanyatlásával a történeti érdeklődés is elhanyaglott. Holott nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy keményen ragaszkodnunk kell a multhoz; tudni kell őseink dolgát, mert az évszázadok arról vallanak, hogy semmi sem lesz, ami már nem volt.

Ne higgyük azt se, hogy a pápaság csak kegyes szavakat és szép iratokat adott hazánknak. A kegyes szavak és szép iratok gyakran megmentették a mi országunkat, mint ahogy mi kardunkkal és vérünkkel mentettük meg a középeurópai kereszténység létét és szabadságát.

Történelmünk bármely szakaszát vizsgáljuk meg, minden korban kiviláglik a pápák aggódo szeretete, ahogy szorgosan ügyeltek az erős Magyarország szabadságára és függetlenségére, mert tudták ők, a francia születésű Szilveszter pápától a mai napig, hogy Pannóniában az égi nemzet szabadsága annyi, mint a kereszténység szabadsága.

Hogyan védelmezte Magyarország szabadságát a pápa? Követségekkel, katonasággal, pénzzel, diplomáciai jegyzékek-

kel és a pápaság középkori fegyelmező rendszabályaival. Akkor világi hatalma is nagy volt a pápának, úr volt a keresztény császárok fölött, de *tévedés lenne azt hinni, hogy hatalma ma kisebb. Ma a lelkekben uralkodik a világ minden táján* s ha főlemeli szavát az üldözött igazságért, tiltakozása erősebb, mint a kard, mely „nem hoz üdvöt,” miként mostani apostoli körlevelében is mondotta.

Az Árpádok tanítását idéztem, a szent királyok örökségét, mert az ő politikai ösztönük irányította a magyar történelmet Róma felé. Amikor az utolsó Árpád, *III. Endre* trónra lépett, újult erővel keltek fel azok a törekvések, melyek hazánkat más irányba akarták terelni.

Pár héttel *III. Endre* koronázása után Habsburgi Rudolf Erfurtban *egyszerűen kiállított egy oklevelet, amelyben kijelenti, hogy az atyai szeretet sugallatára Magyarországot, mely László király kimúltával a császár és a birodalom javára megüresedett, a birodalom fejedelmeinek és báróinak tanácsára Albert hercegnek adományozta.* A bécsi állami levéltárban van az az oklevél, mellyel Rudolf oly nagylelkűen odaajándékozta hazánkat Albertnek.

Mit tett az „adományozás” hírére *IV. Miklós* pápa? Nem ismerte el Rudolf ajándékozásának jogosságát. Jegyzéket küldött hozzá, mely így szólt, a pápai diplomácia sajátos nyelvével:

„Nem áll szándékunkban, hogy jogodat, ha ilyen Téged Magyarországra megillet, sértsük; mindazonáltal nem hallgathatjuk el, hogy a nevezett ország köztudomás szerint régtől fogva anyádhoz, a római egyházhoz tartozik, amiért is *rá irányoztuk gondoskodásunkat és állapotáról fontolva elméldünk.* Királyi fenségedet *kérjük és intjük* tehát, hogy Isten és az apostoli szék iránt tartozó tiszteleted sugallatát meghallgatva, a jogokat, amelyek a nevezett országra minket és a római egyházat megilletnek, *meg ne támadd, el ne foglald, ne bitorold,* általában a mi sérelmünkre és a római egyház hátrányára semmit se cselekedj.”

Biztatón és bátorítva csengenek felénk a századok távolából a pápa szavai. A magyar szabadságot védelmezték ezek a szavak, mert a pápa iratával szembeszállni lehetetlen volt. Ime, maga a pápa mondotta, hogy nekünk *köztudomás szerint* anyánk a római egyház, aki reánk irányozta gondoskodását és rólunk *fontolva elméldedik,* hogy senki meg ne támadj, el ne foglalja, ne bitorolja. Híven ragaszkodva az Árpádok szent hagyományához, mindenkor Róma felé tekintett a magyarság és *reményében sohasem csatlakozott.*

Horváth Béla

SIK SÁNDOR:

VERSEK

VIRRASSZATOK!

(*A Szegedi Fiataloknak.*)

Fiatalok,
Kikkel a tea józan illatában,
A tiszta munka testvér mámorában
Most összehajolok,
Mint bor fölött és honfibú alatt
Másszori magyarok!

Barátaim,
Setét az égbolt, jégmorcos tetőjén
Még vendégkép sem villan a verőfény.
Ily nap ki járna kinn?
A kutya-macska is ma összebú
Szélvédte vackain.

Hát hogyne, mink,
Kikben a szépség boldog némasága
És az igazság zendülői vágya
Közös ritmusra ring.
S kiknek egy tűzből lobbannak elő
Virrasztó lángjaink.

Virrasszatok!
Ha barlang lesz is, és ha katakomba
A fészek, ahol megbújtok szorongva,
S a cirkusz-állatok
Bögése rontja is ma semmivé
Szép álmatok.

Az álmokat,
Miket megélni boldog rendeléstek,
S miket, — bár vétót mondjon rá a végzet
És vért a szolgálhad, —
Akinek Isten megnyilatkozott:
Míg él, meg nem tagad.

Elmondanám,
Hisz a féltéstől a szívem kicsordul:
Ne féljetek a lélekhagyta kortul,
Amelynek piacán
A böleset túlrikoltja a vasas
Bárgyú pretórián.

Elmondanám:
Érzem a kort, melynek bírái lesztok,
Látom, látom az újszülött keresztet
Egy templom homlokán
Felfényleni az elzörömbölő
Szennyes vihar után.

Egy templomén,
Melyben ti lesztok a pillér, az oszlop,
Kik nem görnyedtek és nem ingadoztok
Bálványok küszöbén.
Már hallom a búcsúsok énekét.
— De mégsem mondom én.

Hallgatni jobb.
Hiszen akármi szépet mondanék is,
Tudjátok, mondatlan maradna mégis
A fő, a legnagyobb,
A szent, ami most összevillanó
Szemünkön felragyog.

FELHŐK, FELHŐK!

Felhők, felhők,
Suhanó felhők,
Alkonyi-komolyak, esti-lilák!
Szállnék veletek,
Vigyetek, vigyetek!
Felhők, felhők,
Rossz a világ!

Felhők, felhők,
Nyugtalan felhők,
Zivatar-kékek, szélbe-zilák!
Ugy-e máshol,
Szélelnyugováskor
Még más, ugy-e más,
Ugy-e szép a világ!

PAUL CLAUDEL:

KÖNNYEK AZ ÉJSZAKÁBAN

*Türelmesnek neveztek, pedig csak a szeretet zár e hegyek közé,
ahonnan nincs szabadulás.*

*Mondjátok, ki adja vissza nékem a szabad teret és a szabad-
ság szelének nyers szárnycsapását, mely — mint durva
táncos a párját — a magasba repít?*

*Ó! ki beszél nekem szabadságról? Csak az tudja megérteni,
mi az,*

*Aki fogoly volt, és préda, kit nem véd a törvény, és menek-
külő vad!*

*Most pedig olyan vagyok, mint egy sebzett madár, mely le-
hullott a vándorseregből, s a baromfiudvaron szekér
alatt rak fészket!*

*... És száműzöttnek kell ahhoz lenni, hogy rádöbbenjünk: mi
a haza.*

*Ó! ki adja vissza nékem a hazát és a selyemnél békésebb bü-
zatengert, mely a júliusi éjszakában a lábunk alatt
hullámzott.*

*Ó! csak egy pillanatig hallhatnék perelni két hangot hazám.
nyelvén, és a kozák gitár pengését, és láthatnám
azt a pislákoló tüzet, ott a Visztula kanyarában!*

Nem a ti nyomorúságos felszaggatott földdarabjaitok ezek.

Mély föld ez, s a szivemig ér!

*A sóhajtó és egyetlen hullámban hömpölygő teljes éjszaka ez.
A lélegző és mindenünnen feltörő élet vizözöne ez, melyen a
csillag fénye úgy csattog, mint eső a víztükrön.*

*Az én országomban úgy élnek az emberek, mint halak élnek
a vízben, mint kis madarak az erdőben.*

*A végtelen mezők ölén s a tengerben, melyet ők hoztak létre.
És a szél egyetlen oldalról hozza erre a végtelen hullámtor-
laszra létük értelmét lelkenek.*

A hatalmas Céres-szel egyesültek!

*És most már érett a száműzetés termése, de tudom, hogy majd
megismer és hogy szemem nem változott meg.*

*Ó! csak még egyszer láthassam a simogató és zárt arcot, és a
testvért, aki nem vetheti le álarcát és azt a halk mosolyt
ajkán, mely összeszorítja az ember szívé!*

Csak mi tudjuk, hogy mennyit szenvedtünk.

*Az aratás már érett, de tudom, hogy szemem nem változott
meg annyira, mint annak a büszke lánynak a szeme, aki
valamikor meghódolt egy férfinak.*

Az a két kék szem az övéiben, fagyos részegséggel telten!

*És úgy hiszem, szíve nyitva áll előttem, de tudom, hogy a szel-
leme zárt, s nem árulja el nekem, mit gondol.*

Laeta, latin föld derűs lánya, és te, sötét egyiptomi lány, itt a

balomon, sorsotok nem olyan boldog, mint az enyém.
 Boldog, aki szeret, de boldogabb, aki szolgál, akire szükség
 van és akiket a felbonthatatlan szükség
 Összefűz, mintha ketten egy harmadik személy lennének!
 A holnap ott kezdődik, ahol megszűnik távollétünk!
 És nemcsak róla s rólam van szó, egy egész felosztott nép vá-
 gyódik bennünk.
 Kelet és Nyugat közt, ahol lejtő nélkül válnak el a vizek, Eu-
 rópa közepén él egy felosztott nép.
 A természettől nem kapott határokat, királya sem született,
 csak emberek határolják minden oldalról.
 De elárasztották földjét, mint egy szántót.
 És szomszédai három részre osztották, mint hogyha szélfűvás-
 kor, a határkövek és oszlopok
 Meg tudnák akadályozni, hogy a vetés szabadon hömpölyög-
 jön e gyökereinél fogva rab tenger egyik végétől a má-
 sikig!
 Három nép között egy elmerült nép él!
 Isten akarta így, hogy Kelet és Nyugat, az eretnecség és sza-
 kadárság között, ott, ahol Európa három darabra szakad,
 Legyen egy örökös áldozat és egy szíve szerint való nép:
 És Lengyelországnak még a neve sem található a térképen.
 Sem a természet, sem a vér, sem a tekintély, sem a szokás,
 sem e világ bármilyen érdeke nem tudta egyesíteni,
 Itt nincsenek gazdagok és szegények, mindnyájan iga alatt
 nyögnek.
 Csak az akarat közös, a szeretet és a három egymáshozvágódó
 sokaság szíve,
 Mint a három Egyházé,
 Egy nép a három erőnyben,
 A Hitben, Szeretemben és a minden emberi reménykedést meg-
 haladó Reményben.
 És amikor utoljára láttam férjemet (mielőtt egy reménytelen
 küldetés másfelé szőlította volna),
 Emlékszem! Ugyanolyan éj volt, mint ma,
 Valahol Európa közepén, egy öreg parkban, a cseh hárs alatt.
 Ott voltunk, a kristálypoharak előtt, tizenketten, elválásra fel-
 készülten,
 És az éjszakában csak a cigaretták vörös hegyét lehetett látni,
 két-három ajkon.
 (Mindnyájan meghaltak.)
 Egy gyémánt világította meg a szép meztelen nyakat,
 Mint nagy vízcsepp, mely anyagtalan vizekből került a sűrű fe-
 kete haj alá.
 Csak a hatalmas körutakon hallatszott egy fogat tompa dü-
 börgése,
 És a kert két ellentétes széléről a zenekarok beszélgetése:
 Az enyhe szél oly különösen hol összeteretle, hol szétkergette
 a rézdobok rikoltását.

1918.

Just Béla fordítása

POSSONYI LÁSZLÓ

A KÖVEK MÖGÖTT

— Kénytelen vagyok elköltözni ebből a városrészből — mondta a professor a házgondnoknak —, még pedig azonnal. Egy napig sem maradhatok tovább.

— Miért professor úr? — kérdezte az ügyvéd, aki ugyanabban a túlszűfolt városrészen, ugyanabban a megkopott, a negyvenes években épült sárga házban lakott, mint a professor, több mint tizenöt éve. És kapacitálni kezdte a láthatólag ideges öregurat, aki ezideig legcsöndesebb és legmegbízhatóbb lakója volt a háznak. Régi, négy nagy szobát betöltő lakásában egyedül élt házvezetónőjével és a lakás roskadásig meg volt rakva feliratos kövekkel, múzeumi leletekkel s ezek között dolgozott egészen csendben a professor. Tulajdonképpen szerzetesi életet élt régiségei között s nem sajnált életéből egy évtizedet a Húsvét-szigeti feliratok megfejtésére. Naponta nyolc-tíz órát a múzeumban és egyetemen töltött és mert álmatlanságban szenvedett, majdnem ugyanannyit dolgozott otthon is.

— Nem bírom itt ki idegekkel — hajtogatta az öreg úr, akiről senki sem tétélezte volna fel, hogy idegei is vannak. Féléjszakákon át ült egy-egy köve előtt, azt forgatta és tanulmányozta. Az ügyvéd, akivel ha nagyritkán találkozott a lépcsőházban, barátságos köszöntötte őt, nem akarta elveszteni ezt a lakóját, aki a zsűfolt üzleti városrész folyton nyüzsgő népvándorlásában az egyetlen fix pont volt. Különböző ajánlatokat tett neki az egész ház közeli renoválására, az ő lakásának megújítására és fehér ajtókkal való ellátására. Végül mosolyogva mondotta:

— A napokban betévedtem az önök múzeumába. Láttam, milyen nagyszerűen állítoták helyre ott az empire stílust. Most világosság van ott és én ugyanezt akarom véghez vinni a professor úr lakásával. Tudom, fél a rendetlenségtől, de még mindig könnyebb elzárnia mindent a szekrényekbe és kívánnia a munkálatokat, mintsem mindent kocsira rakni és elszállítani egy új lakásba. Meg azután nem is hiszem, hogy ezt a rengeteg követ egy modern ház emeletei kibírassák. Öreg köveknek és öreg embereknek az öreg házak valók.

Az öregúr csak a fejét ingatta és láthatólag küzdött magával, hogy ne mondja ki, ami a szívére súlyosodott.

Az ügyvéd azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Felajánlotta, hogy felmond akárkinek, aki ellen az öregúrnak kifogása van. A ház presztizsét jelentette az öregúr, a kereskedő emberek nem sokat adtak rá, hol laknak, de a régi lakásokat kritizáló hivatalnokok elé mindig az öreg professor nevét szegezte. Most ugyanilyen szívóssággal kutatta a professor

elmenetelének okát, amíg a professzor piros erekkel átszótt arcán apró verítékcseppek ütköztek ki és arca elhalványodott.

— Csak a mi régi csendes barátságunk jogán kérdezem, mi az igazi oka, professzor úr. És azért, mert kötelességem tudni mindent erről a házról és kötelességem minden panaszt orvosolni. Talán beállott a Budának tartó népvándorlási hullámba?

— Nekem nagy áldozat itthagyni ezt a megszokott fészket, de higgye el, súlyos okaim vannak. Meg pedig nem mondhatom, miért. De én ezt a környéket sem akarom egyelőre látni.

A professzor láthatólag összezavarodott és az ügyvéd éles szemét nem kerülte el, hogy elérkezett nála az a pszichológiai pillanat, amikor a bűnösök megtörnek és vallanak, amikor a kliensei legféltettebb titkaik terhétől könnyebbednek meg előtte s amikor a gyermekei sírva fakadnak a korholásai és faggatásai keresztjében. Tovább folytatta tehát az ostromot és a legteljesebb diszkréciót ígérte. A gyóntató pap szeretetteljes únszólását sem felejtette el alkalmazni és lassanként egészen bekerítette a professzort.

— Rossz álmok gyötörnek itten, már dolgozni sem tudok... — felelte a professzor és elpirult. — Az egész dolog olyan, hogy minden józan ember kinevetne érte, ha elmondánám. És én is nevetnék magamon, ha nem volna kísérteties ez a dolog.

Az ügyvéd a Tutenkamen átokra gondolt, az ősi babonák kísértő remére, amelyek az öreg papiruszokról és kőfeliratokról kísértének. Előbb-utóbb mindenki beleesik ebbe, gondolta és még kíváncsibb lett a históriára.

— A kísértetek valószínűleg a köveivel vannak kapcsolatban, professzor úr. És ha magával viszi őket, azzal még nem szabadul meg tőlük.

— Az én köveim tiszták és nem bántanak. Az évezredek lekoptatták róluk a bűnös érintéseket és csak a bölcsességük maradt meg. De ennek a városrésznek a kipárolgása tele van a bűn romlási termékeivel. Én nem a maguk házából menekülök, hanem erről a tájról, ahol oly régen élek. Sohasem figyeltem az utcákat, a rohanó embereket, ezek nem tudtak az én világomhoz férkőzni. Én nem hiszek se babonákban, se szellemekben, sokáig még a túlvilágban sem hittem. Én régi ember vagyok és csak a rendszert kerestem, a népek titokzatos útját és a nyelveket. Ezeréven alul nem igen érdekelt emberi művészet vagy emberi lény. És nekem egy idő óta nincsen nyugtom. Napokig alig alszom és ha lehúnyom a szememet, én ezen a helyen, ahol most vagyok, nem ezt a várost látom, hanem egy másikat, amely talán sohasem állott úgy, ahogy én látom és amely mégis ez a város. Én ezeken az utcákon, ahol mindennap végigmegegyek tizenöt év óta, álmomban el szoktam tévedni és nem találok haza. Én sohasem gondoltam, hogy az a levegő, amit beszívok, oly dögletes le-

hessen, hogy annyi bűn lappangjon itt a falak mögött és hogy oly szennyes legyen itt minden. Én érzem, hogy egyszer álomban megfulladok, ha itt maradok, vagy szívszélhűdés ér.

A professzor hirtelen elhallgatott és az ügyvéd még zavartabban nézett rá, mint eddig. Az öreg úr rögtön észrevette, hogy betegnek, idegbajosnak és megzavarodottnak tartja.

— Előbb én is azt hittem, hogy beteg vagyok. De házi-orvosom nem győzi dicsérni az egészségemet. Eddig sohasem voltam beteg és hála Istennek, az idegeimmel sincsen baj. Sokáig, nagyon sokáig éltem úgy, hogy tudomást sem vettem a mai életről, mindarról, ami körülvesz. És titokban, visszavonult, magányos életem folytán talán, de kifejlődött bennem egy hatodik vagy hetedik érzék. Az ember, úgy látszik, nem kerülheti el a konfliktusokat. Én, aki mindig elkerültem, most az álmaimon keresztül kerültem csapdába. Én sohasem vettem észre azokat a nyomorult utcalányokat, akik itt keringeni szoktak a szomszédos utcákban, én este hét óraker majdnem mindig itthon voltam. Én nem törődtem vele, hogy élnek az én szomszédaim és nem is gondoltam rá, hogy vannak embertársaim, akik máris úgy szenvednek ezen a földön, mint az elkárhozottak szenvedhetnek. Én a tudományt éltem. És mert a nyomor, a szájalom, a szenvedés nem férközhetett hozzám az én tudós életem folytán — a professzor gúnyosan nyomta meg a tudós szót —, az emberi szenvedés most az álmaimon át figyelmeztet. A köveim nem bántanak és az embereknek sem adtam magam ellen soha támadási felületet. És most mégis üldöznek engem az emberi nyomorúságok.

Az ügyvéd zavartan csóválta a fejét. A professzor egészen józanon beszélt, semmi megzavarodottság sem látszott rajta és a beszédje elején kiütközött veritékcspepek is elillantak homlokáról. Most inkább valami végtelen szomorúság látszott rajta és csendes rezignáció.

— Én eimondom magának, pedig talán nem is érdekli a többi, mert nincs kapcsolatban *ezzel* a házzal. Én álmaimban egészen más várost látok ennek a helyén. Alkonyodik, amint hazafelé közeledem és egyszerre csak elsüllyed minden ismerős utca. Fojtogató és dögletes levegő csap meg, amely az égett bőr, a szétmorzsolts poloska vagy a rothadó, perzselődő emberi vagy állati hús szagához hasonlít. És mikor ezt a szagot megérezem, amihez hasonlót életemben sohasem észleltem, egyszerre mindig ugyanaz a városkép támad fel előttem. A mi városrésznünk, de mintha egy száz év előtti állapotban lenne és a pestis kipurított volna lakóit. Roskátag, sárga házak, amelyek mégsem néptelenek egészen. Érzem, hogy borzalmas dolgok lappanganak a falak mögött. A kövezetlen, gyepes, ároktól szeldelt térségeken néhány utcai nő, rongyos, apokaliptikusan züllött gyermekek és férfiak kószálnak. Érzem, hogy magukhoz akarnak vonni. Az árkok mélyét nem ismerem, lehet, hogy belőlük száll felém ez a dögletes szag, ami elhullott állatok, vagy emberek oszlási terméke le-

het. A házak csendesek, alig ég bennük fény és én érzem, hogy a nyomor és a bűn leselkedik felém lakóiból. És nekem keresztül kellene mennem ezen az elsülyedt, vagy sohasem létezett városon, amelynek topográfiai helye pontosan egyezik azzal a helyel, ahol lakom. Tudom, hogy félkilométernyire lehet a Teréz-templom, de odáig teljesen ismeretlen előttem az út. A tolvajok és az utcai nők között kérdezősködve, bukdácsolva, tőlük hajszolva kellene hazamennem. És ekkor valami olyan rémület fog el, amit nem tudok leküzdeni. Ennek a sárga városrésznek a szélén egy öreg sárga templom áll, olyan, amelyet Pesten sohasem láttam és én éreztem, hogy ez csak egy rom itten, ezek az emberek, akik még itt élnek ebben a dögszagú levegőben, ezek már nem is emlékeznek ennek a romjaiban is szép épületnek a rendeltetésére. Az elhagyott templomon túl kezdődik ez a borzalom és a másik templomot, ezt itt a házunk mellett, nem bírom megtalálni, azaz nincs bátorságom az ösztönöm után elindulni. Én futni kezdek és futok mindaddig, amíg valami ismertebb tájéakra nem érek és szét nem foszlik előlem ez a rémkép. Régebben csak félévente környékezett meg ez az álom, most egyre sűrűbben. Én nem hiszek az álomban és mégis a magyarázatát kerestem ennek a mindig visszatérő jelenségnek. Én azt hiszem, meg is fejtettem...

— Igazán kíváncsi volnék a megfejtésére — mondta nagyon tartózkodó udvariassággal az ügyvéd, aki már látta, hogy a professzort nem tarthatja vissza lakásában.

— A megfejtés is nagyon homályos és magamnak is alig elég vezérfonal. Egy, a világtól távoli élő ember számára alkalmas intelem ez csupán. Az, hogy nem szabad elzárkóznunk az emberek elől, nem szabad kínjuk és bűnben vergődő nyomoruk mellett érzéketlenül elmenni. Én ezt tettem és most így bosszulnak meg engem. Én nem fogok most Budára költözni, sem valami szép kertes villanegyedbe. Én annyi évemet áldoztam oda a tudománynak és a köveknek, hogy most embereknek akarom adni életemből, ami még hátra van. De nem merem itt kezdeni, ahol most már biztosan tudom, legsűrűbb és legsötétebb a bűn. Olyan tapasztalatlan vagyok. Itt, ahol felvillóznak néhány lépésre az éjjeli mulatók vörös és kék fényei és a meliékutcákban a legsötétebb a nyomor. Most a külvárosba költözöm, valahova az Angyalföld felé és mint új ember, szóba fogok állni a szegényekkel. Talán még több titok van az életükben, mint az én felirataimban, amelyek olyan széppé és nyugodttá tették az életemet, és mégis annyi izgalmat adtak nekem. Most már az embereket akarom kissé megismerni, hisz még csak hatvanegy éves vagyok. És talán még elérkezhetem oda, hogy lesz bátorságom álomban visszatérni ebbe a városnegyedbe is és lesz bátorságom álomban végigmenni azon a pestisszagú, képzeletbeli városrészen, amittől csak akkor szabadulhatok meg, ha megismerem...

Possonyi László

MÉCS LÁSZLÓ:

KÉRDÉSEK A TENGERHEZ

Álltam a haladó hajón.
A víz kicsalta sóhajom.
— „Ó, Tenger, minek ez neked,
e szívszágai gyenge szél?
Hisz véled száz ciklon beszél
s imádó orkán-éneket
zúg, zeng. Mondd, minek ez neked?”

Bántott a bűn, bántott a mult.
Pár könnyem a tengerbe hullt:
Mámmal itta s énekelt.
— „Ó, Tenger, végtelen derű,
minek e keserű,
lelki ereszről pergetett
esőcsepp. Minek ez neked?”

A Tenger titok-mélye hítt,
felitta szemem fényeit.
— „Nap, csillag, Hold a fényeket
tükrödbe szórja s úgy üzen!
Az én kicsiny ember-tüzem,
ez az aranyló szeretet,
nagy Tenger, minek ez neked??”

Márványtenger, 1939. július.

JULIEN GREEN:

NAPLÓRÉSZLETEK

Néhány év óta sok mindentől eltávolodtam. Néha egy bárkábanülő embernek látom magamat. A bárka eltávolodik a parttól. Még jól látom a földet és virágait, házait, mindazt a szépet és kellemeset, melyet nekem nyújtani tud, de időről-időre egy-egy erőteljes evezőcsapás mindig távolabb visz mindentől. Ilyenkor könnyű szorongást érzek, de utána mindig mély nyugalom következik.

A napokban, miközben zenét hallgattam, egy másik világ közvetlen közelségének nagyszerű érzése kerített hatalmába. Ott van kitapinthatatlan fátyol mögött, az igazság világa, Isten országa, mely gyermekkoromban annyira érdekelt.

Ha életemre gondolok, kevés haladást látok benne. Pedig erősen él bennem az igazság megismerésének a vágya; de ez olyan kaland, mely sok bátorságot követel az embertől. Ha valaha is sikerül megismernem ezt az igazságot, meg fogom osztani azokkal, akiket szeretek. Majd eljön az a nap, amikor készek leszünk. Akkor elmondom mindazt, amit megtudtam és sokkal boldogabbak leszünk. Mindnyájan tudni fogjuk végre, hogy a halál nem létezik, hogy a halál lidércálom, melyet tudatlanságunk talált ki, s együtt leszünk mindörökké...

Hogyan lehetne megváltoztatni életemet? Belülről. Hiába égetek el könyveket és kéziratokat. Ezzel még nem mondom le semmiről; új szívet kell kérni s a többi nehézség nélkül megtörténik. Mindig meglepődöm s kissé megrémülök, ha olyan embereket látok, akik azt képzelik, szép képeket, ritka bútorokat, értékes könyveket birtokolnak, holott ennek éppen az ellenkezője igaz: mindezek a tárgyak urai azoknak, akik tulajdonosaiknak gondolják magukat. Hányan elmondhatnák: „egy Pollaiuolo bronzszobor, két tizenhatodik századbeli szekrény, egy Delacroix-vázlat szolgálja vagyok...” S minél gazdagabb az ember, annál számosabbak és zsarnokabbak ezek az urak.

Ahányszor felnyitom a Bibliát, mindannyiszor közvetlen célzást találok benne életemre, problémáimra, erkölcsi gyarlóságaim különleges megnyilatkozásaira. Ezért érzem ezt a könyvet mágikus könyvnek. Kiről beszél például Jeremiás könyvének második fejezete? Az olvasóról, bármelyik olvasóról, aki ezen a helyen nyitotta fel a könyvet és azt olvassa,

amit én olvasok ott a vadzsamárról, mely soha sincs jóllakva, Izraeľról, aki eladja magát a *baalim*-oknak, úgy amint mi futunk hamis istenek, vagyis a világ összes káprázatai után, a mulandó dolgokban keresvén örömlünket, holott csak a természetfeletti öröm igaz és tartós. Rengeteg ilyen példát lehetne idézni.

Az imént Haendel *Herakles*-ának egy részét hallgattam, azt hiszem Jole dalát. Kíséretének szépsége olyan komoly és szép, hogy egész bensőmet átjárta, mintha jelenés lenne. A fül lépésről lépésre követte, elragadtatással, *az enyhe éjt, mely lépked,* mely valamilyen titokzatos lépcsőn jön lefelé. Felvettem a kérdést, vajjon nem a zenén át jutunk legkönnyebben érintkezésbe önmagunkkal, lényünk ama titkos részével, melyet a világ elrejt előlünk, s talán Istennel is.

Ha csak azt tudnák az emberek, hogy az egész ég keblünkbe fér, és hogy az Örökkévaló bennünk pihen, hogy a Mindenség hangja minden pillanatban szól hozzánk, az eső morájában, egy madár dalában, néhány vonásban, melyet egy négyszögletes papírra vetett egy művész, Bach egy Preludiumában... Csak a süketek és vakok mennek át az életen anélkül, hogy annak szüntelenül feltörő szépsége rájuk nehezednék.

Kivéve, ha könyvemet írom, sohasem gondolom: „Most ezt csinálom és, észszerűen, mást nem tudnék csinálni.” Nem. Ha olvasok, ha sakkozom, vagy ha sétálok, egy gondolat kísér és tart hatalmában: mi mindent tudnék most tenni s nem teszem. Ennek az oka, azt hiszem, nem annyira a figyelem állhatatlansága, mint inkább valami mély falánkság. Ha egy élvezetnek átadom magam, úgy érzem, megfosztottam magamat egy más, szomszédos és lehetséges élvezettől. Általánosságban egy bizonyos életrvonalat követek, mely valószínűleg halálomig vezet majd el engem, s egészen halálomig azt fogom sajnálni, miért nem éltem másként, miért nem vásároltam más értékeket a kezemben levő eszközökkel. De ha írok, tökéletes teljességben *jelen* vagyok.

Azt hisszük, úgy leszünk boldogabbak, ha megsokszorozzuk kincseinket, pedig ezzel szenvedésünk okait is megsokszorozzuk. Kincseken nemcsak pénzt értek, hanem, amit pénzzel meg lehet szerezni, s általában, amit a Sátán ígért Krisztusnak. De ha a szemlélődés kedvéért elhagyjuk a világot, voltképpen egy új s éppolyan erős kincshez, a lelkihez ragaszko-dunk. Mit jelent hát ez a szó: lemondás? Maritain egyszer egy

zárda főnöknőjének szavát idézte előttem, melyet a főnöknő valamelyik apácával kapcsolatban mondott, aki túlságosan ragaszkodott a Regulához: „Hosszú tisztítóútzben lesz része, erényeiért...”

Ma reggel a következőre gondoltam: A gyermek anyjának méhében melegben van s valószínűleg boldog. Azt hiszi, hogy az a kis langyos tér a világa, ahol mindene megvan. Milyen sejtelve lehet arról a világegyetemről, melyet mi ismerünk. Semilyen. Ha feltételezzük, hogy érintkezésbe lehet lépni a még meg nem született gyermekkel, milyen fogalmakat tudnánk adni neki egy könyvről vagy házról? A legcsekélyebbet sem. Ugyanílyen vonatkozásban vagyunk a túlvilággal, mely körülöttünk terül el s amelyet általában csak a halállal érünk el. Valójában mi is egy homályos üregben élünk, ahol jól érezzük megunkat, és csak akkor fogunk sikolyok között megszületni, ha meghalunk. Akkor majd egy kifejezhetetlen szépségű világot fedezünk fel, és szabadon fogunk sétálni a csillagok között.

Ha a misztikusok a láthatatlan világ nagyurái, a spiritiszták a betörői. Az egek birodalmát erőnek erejével meg lehet hódítani, de nem betöréssel.

Milyen evangéliumot lehetne írni, ha valaki összegyűjtené azokat a szavakat, melyeket Krisztus intézett szentjeihez. Ha nekem kellene megcsinálnom ezt a könyvet, megfelelő helyre tenném a szót, melyet Szalézi Szent Ferenc hallott, egy nap, amikor a predesztináció gondolata gyötörte: „Nevem nem az, aki elítél. Jézusnak hívnak.” És azt a másikat Szent Terézhez, aki azon szomorkodott, hogy többé nincs joga köznyelven olvasni a szentírást: „Élő könyvet fogok neked adni.”

Szívünk minden dobbanása Isten dolga. Ő tudja, hányszor dobbant. Ő tudja, mennyi van még hátra. Ez a gondolat kiapadhatatlan öröm forrása.

Annak szeretnék írni, aki egyedül van.

Azt hiszem, az egész világon semmi sincs jobban megterhelve emberi gondolatokkal, mint egy út. Az összes nagy úton, ahol emberek mennek, gyalog, lóháton vagy kocsin, regényeket gondoltak ki, gyilkosságokról álmodoztak, forradalmakat készítettek elő és talán az emberiség jólétén munkál-

kodtak. Ha az utak nem léteznének, ha lehetségessé válna egy pillanat alatt egyik városból a másikba eljutni, az emberi faj mentális tevékenysége rövid időn belül elgyöngülne, s mi végül is körbe forognánk egy mindinkább leszűkített szellemi területen, nem lévén többé út, ahol elmenekülhetnénk...

Ha valamikor meg akarnék téríteni valakit, úgy érzem, távolról sem templomokba vezetném, hanem *lokálokba*, mert nincs semmi, ami melankólikusabb lenne, ami erősebb nosztalgiát ébresztene az emberekben az abszolútum iránt, mint férfiakat és nőket táncolni látni, egy néger zenekar nyögéseire, cigarettafüstben és egy szűk terem forróságában. A boldogságnak ez az utánzata olyan rút és szomorú, hogy az embernek valószínűleg kedve támadna örökre kimenekülni a világból.

Amikor elolvastam a rossz napihíreket, megint dolgozni kezdtem, azzal a meggyőződéssel, hogy annál nagyobb lelkiismeretességgel kell dolgozni, minél inkább elveszettnek látszik minden. Mert valójában soha sincs elveszve semmi. Ha majd szétfoszlik ennek az életnek a hosszú álma, meg fogjuk érteni, hogy a munka és a szeretet volt az egyedüli valóság, s bizonyos módon, e kettő összekeveredett. A többi pusztá várázslat.

Nincs titkosabb dolog az emberi tekintetnél. Mások az örömet, kétségbeesést, haragot vagy a vágyat olvassák ki belőle, de nekem mindig úgy tűnt, hogy a múlt izgalmak mellett mást is rejteget, és hogy az a *más* kifejezhetetlen. Még a külső világ felé fordult szemek mélyén is sejtetni lehet egy titokzatos hátsó-gondolat, vagy ha jobban tetszik: valamilyen második tekintet jelenlétét, melyből néha valami felvillámlik. Milyen szóval lehetne ezt meghatározni? Nem tudok ajánlani egyet sem. Azt hiszem, valaki olyannak a tekintete ez, aki *tud*, ez az egész, amit erről mondhatok. Gyermek szemében gyakrabban felfedeztem, mint a felnőttekében. Megtörtént velem, hogy szegyenkeztem, miközben egyes emberek ostobaságait hallgattam, mert míg közönséges és unalmas módon beszéltek hozzám, felémfordított tekintetükben kifürkészhetetlen bölcsesség csillogott, melyről nem volt semmi tudomásuk.

„Tegnap óta vagyunk csak itt, nem tudunk semmit”, ez foglalja össze néhány szóban az emberi ismeretek állapotát és tág teret hagy a hitnek. Mert az Irás nem tévedhet. Ó! ha valamikor árnyék borul életemre, bárha mindig mellettem lehetne ez a lámpa, hogy lépteimet vezesse!

Just Béla fordítása.

HORVÁTH BÉLA :

VERSEK

ÉGI MÉRTAN

A parti porban kókkadnak a krokodilok
S lankadtan lengenek a lanka dáliák.
A zebra bőrén zölden csillognak a csíkok
És megcsillan egy kőben a kerek világ.

Kerek szemem csilló csodákkal megvakítod,
De szemgödröm is téged látva látni vágy,
A gyöngye fűben surrognak a sárga gyíkok,
Igy üldözöd te élni a halál fiát.

A versemet így mérte ki az égi mértan,
Jaj, Uram-Isten, itten minden csak azért van,
Hogy hozzád fussunk az örök szabályon!

A föld ragyog s te szólítsz engem innen,
Te lengeted a létem és halálom,
Hogy lengjek, tűnjek, menjek már eminnen!

BÚCSÚ

A lombok lassan lengenek, kilobban
A forradalom dicső homlokomban.
Jaj, Istenem, itt fekszem kiterítve,
Bebukolózva minden műveidbe.

A bánat, mint a lomb, ragyogva ring rám.
De meg se rebben roskadozó pillám,
Arcomba hull a langy eső szitálva
S meglágyít lassudan az őszi pára.

Bebalzsamozta bőrömet az őszi fény,
A kint legyőztem, bírtam a kegyelmet!
Most fonnyadok, mint fű, a világ kőszívén,

A pusztulásban, mint a rügy, derengek.
És engem is a keserű avar véd,
A lomha lomb, a hallgatag magyar nép.

HOL VAGY TE NÉP...

Hol vagy te nép, te hontalan,
Boldogtalan magyar,
Te nép, kinek csak rongya van
S a sír, mely eltakar.

Vagy sírod sincsen, jeltelen
Gödörbe dől a nép,
De minden dombon felverem
A holtak éjjelét.

Ti holtak, most riadjatok,
Mártírok, keljetek!
Úgy élünk, árva magyarok,
Hogy holtak kellenek.

Mert elfogyott az eleven,
Ki bátor s vakmerő,
Minden föltámadt ellenem,
Támadj föl, temető!

Ébredjetek, halottaim,
Ti régi rongyosok,
Álljuk Magyarhon dombjain
A végső ostromot.

Vagy lesz hazám, vagy elveszek
S kifordul oldalam,
Vagy meghalok, vagy nem leszek
Hazámban hontalan.

Zendülj meg, néma nemzetem,
Kerülj elő, te nép!
Kövesd bolyongó veszteden
A költő énekét.

Hazátlanul dobog dalom,
Hazátlan magyarok,
Mert álmaiinnak nincs alom,
Alomtalan vagyok.

Boldogtalan és hontalan
Szegény magyar vagyok,
A holtakért sikong szavam,
A népért jajgatok.

Hol vagy te nép, te hontalan,
Boldogtalan magyar?
Zengjen kinek csak rongya van
S a sír, mely eltakar!

Horváth Béla

DEMÉNY JÁNOS :

BARTÓK ÉS KODÁLY

A zeneköltészet folytonossága, mely négy évszázaddal ez- előtt Palestrinával kezdődött, ma Debussy-vel megszakadt. Nekünk az egész már mult, ezért van egységes képünk róla s biztos helyzet-érzékünk. A négy évszázad egyetlen periódus. Két határpólusa, Palestrina és Debussy, között zajlik le a zene- történet s e két pólushoz viszonyítva határozható meg minden zeneköltő művészettörténeti helye. A négy évszázad kö- zepén, ahonnan közel két évszázad húzódik Palestrináig s ugyanennyi korunkig, egy ugyancsak roppant jelentőségű gé- niusz áll: Bach János Sebestyén, aki a zene-történet fókuszá- za; minden eszmevonal benne metszi egymást. A zene-történet két részre választja. Bach-ig a zene-történelem vörös fonala a klasszicizmus jegyében halad, Bach-tól a romanticizmus je- gyében. Természetesen kisebb periódusok is vannak, melyek önmaguk köreiben hol klasszikusabbak, hol meg romantiku- sabbak, de most egy négyszáz éves perspektíváról van szó, az egész zene-történet egységbe látásáról. Egy közvetlen alap- érzés is eldönthetné a kérdést: vannak zeneművek, amelyek — részletektől eltekintve — egészükben világ-bánatot szug- gerálnak, mások viszont épp ellenkezőleg: világ-örömet. Az előbbieket romantikus művek, az utóbbiak klasszikusok.

De: hogy kinek mi okoz örömet vagy bánatot, szubjek- tív dolog. A klasszicizmus és romanticizmus közötti különb- ségnek objektívebb ismertetőjelei is vannak. Segítségemre jön (megint csak) Szabó Dezső legutóbbi szép különböztetése. „A *klasszikus* művész nézi az emberen áthulló világzáport s ar- cokban és tettekben azt látja és láttatja meg, ami egyetemes je- lentőségű, ami általános és örök emberi, ami sub specie aeterni- tatis van. A többi nem érdekli: jelentéktelen vagy éppen utála- tos előtte. A *romantikus* művész a világzáport azokban az arcok- ban és tettekben látja meg, melyek sajátosságosan eltérőek a töb- bitől, különösek: egyéniek. Az eredetit, a furcsát, az esetlegest, a pillanatra felvillanót, az ént, a csak-ént keresi. Egyebet meg sem lát: vagy unalmas és sablonos előtte.”

A „Tanuimányok és jegyzetek”-ben azonban még mást is mond a romanticizmusról: „A renaissanceszal kezdődő indivi- duális rebelliónak legegységesebb formája a romantizmus. Extátikus látszatok, templomos külsőségek után a romantiz- mus némely formáiban a kereszténység renaissanceát vélték és vélik látni. A tévedés a dolog gyökeréig ér: a romantizmus éppen a kereszténység helyett jött valami és legvallásosabb megnyilatkozásaiban is destrukciót jelent a kereszténységre.

Mert az első romantikusok is, mint a katolikus Chateaubriand és a protestáns Mme Staël, a vallást nem mint változhatatlan, tőlünk független pozitívumot, törvényt és szisztémát dicsőítették. Hanem mint extázist, mint hangulatot, az egyén életének egy intenzív módját.”

Ez után az idézet után nyugodtan idézem azt az egyetlen mondatot, amelyet Werfel „Verdi” c. regényében találtam, s amely nem kevésbé találó jellemzés a romanticizmusra: „A romantika szelleme: minden cinkosságok szent szövetségese, minden kétes tekintély szolgája, az örület szelleme, amennyiben a valóságtól való menekülés örület; ez a démona a zavaros, mániákus kedélyeknek, ez a Narcisszusa a mélységnek, akik számára a szakadék kéjes csiklandozás; ez az istene a bonyolultságnak és a világosság-iszonynak, ez a bálványa az állandó érzelmekben való kéjelgésnek, tiltott ingereknek, ál-szent mozdulatoknak és beteges erőszakoknak.”

A zenetörténelem Bach előtti kora klasszikus. Zenei klasszicizmus=középkor a zenében. A Bach utáni kor romantikus, a zenei új kor világa, mely vagy őszinte élettrugaszkodásában reneszansz, vagy vallást mímelve: romantikus. Félreértés ne essék: egy nyárspolgári szinten a romanticizmusban ott látom a mindennapi élet apróságainak egészséges örömét, a hiba csak ott van, amikor önpüspökké szenteli magát, amikor papolni kezd.

Debussy után csak egy új klasszicizmus jöhet, az új középkor új klasszicizmusa. Bartók és Kodály ezt az új klasszicizmust építették meg életútjukban. S megint Szabó Dezső: „Amint a romanticizmus nagy művészeiben benne volt a klasszikus művészet minden eredménye és továbbtermő ereje: úgy a mai klasszikus látású művészen ható erő a romantikus művészet minden elért gazdagsága s művészi titkai.”

Bartók és Kodály olyan új Palestrinák — mondom a festészet során elmondott szavait Fülep Lajosnak a zenére variálva —, akik már ismerik és felszívták magukba Bachot és Beethovent, Lisztet és Strauss Richárdot, Musszorgszkij-t és Debussy-t.

A klasszicizmus építészeti jellegű, a romanticizmus festészeti elemekben gazdag. A zenei klasszicizmus építészeti jellege a *polifóniá*-ban nyilatkozik, a romanticizmus festészeti vonása a *homofóniá*-ban. Az előbbi a többszólamúság, az utóbbi az egyszólamúság.

Vannak azonban egyetlen szólamban haladó dallamok, amelyek mégis: polifón szellemet sugároznak. Ezek az úgynevezett „monódikus” dallamok, amelyek önmagukban teljes egészek, miként az egyes polifón szólamok is. Nem úgy mint a homofón dallamok, amelyek mintegy összhangosítást kívánnak. A nyugateurópai népdalok ilyen homofón dallamok, azonban a keleteurópai dallamok, miként a gregorián: a polifón feldolgozásra alkalmasak a műzenében.

A többszólamúság azt jelenti, hogy egy monódikus szólamot más, a formaegységben kötött, de más szólamoktól független, önálló szólamok különböző oldalakról világítanak meg, mintegy magyarázva annak rejtett mélységeit s új távlatokba vonva. Tehát nem más, mint individuális zenei szólamoknak egy univerzum-miniatűrre tágulása. A súlypont a forma (az „épület”) harmóniáján — egyetlen végső harmónián — nyugszik, ezért a szólamok pillanatnyi összecsendülései másodlagosak, — e hol erős disszonanciákat, hol tiszta konszonanciákat nevezném a polifónia romantikájának. (A romantikus zeneszerzők a részletekre fektetvén a súlyt: e harmóniakat kombinálják elsődlegesen, de a formaegész széthull, mert a részek nem szervesen következnek egymásból, hanem mechanikus egymásutánban; kis ügyességgel összecsereberélem a részleteket s úgy is jó, senki sem veszi észre. A szervetlenség következtében pedig nincs „áram” a műalkotásban, a harmóniak nem feszülnek, ami bizonyos laposságot, szintelenséget ad a műnek: a disszonanciák nem erősek, a konszonanciák nem tiszták.) A polifón művek szólamainak ezerféle metamorfózisban váltakozó egymásnak feszülése és feloldódása a világ-egyetem kaleidoszkóp-szerű, végtelen gazdagságát érzékelteti. A szólamok folytonos tornyosulása kiaknázhatatlan mélységre utal. „A Világegyetem szellemi régiói mind ugyanazt a lényegyet „éneklik”, de más-más fokán a megvalósulásnak” (Molnár Antal).

A zene palestrinai dómjai nemesak időtlenek, hanem időszerűtlenek is voltak korukban. A modernség vádjá nélkül — ami pedig egy profétikus művészetnél elmaradhatatlan tünet — tűntek a feledés homályába. (Ebből is nyilvánvaló, hogy egy évezredes hagyomány legvégső összefoglalásai voltak.) Két évszázad múlva Bach génuszát sem érte jobb sors. Életútját, mely a protestáns való világából a katolikus barokk álomvilágába tárul, senki sem követi.

Ma — igen jellegzetesen — Bartók és Kodály életútja már Bach felismert nagyságában indul, két évszázadnak kellett eltelnie, míg roppant jelentőségét felismerte a világ és vágyainak hangját lelte fel benne. Palestrina meglátásához hosszabb az út, Bartók és Kodály életútjának végére talán ide is eljut a világ.

Mozart génuszának felfedezéséhez jóval rövidebb volt az út. Koporsóját nem kísérte temetőbe egy világ gyásza, de génuszánál folytonos az emlékezet mécsese. — Beszéltem már a zene építészeti és festészeti jellegéről. Mozart néha még a dómokba repül vissza, sokszor azonban a jövő színeit festi. De volt benne valami elbűvölő harmónia, ami azokban a percekben, amikor önmaga volt jelen: a mult és jövő közt, építészet és festészet közt: szoborba öltözött. — A valóságos élet és a művészi szépség csak a szobrászatban ölelkezik össze; Szabolcsi Bence ifjú önvallomása szerint neki azért „egyetlen” Mozart,

mert e nagy mesterben a művészi élmény és annak megjelenése egy és ugyanaz. Mozart: a zenetörténelem Pygmalion-meséje...

Ilyen nagy harmónia után nagy diszszonancia jön: Beethoven homlokán Michelangeló nagy vívódásának árnyai cikáznak, három évszázad távlatában csak sötétebbek s vészjósolók. Az univerzumból kihulló ember csak emberfeletti küzdelmekkel töri fel magát Isten trónusáig; Sors-szimfóniájában a Sors egész Európa ajtaja előtt kopog.

Mozart: szobrásziasságában reneszansz, reneszanszában pedig romantikus. Beethoven azonban az első, akiben latensül az egész XIX. század romantikája benne él. Nemcsak olyan részeket találunk műveiben, melyekből egy Schubert oldotta ki zenevilágát, hanem néha egész Debussy-ig keveri ki a jövő színeit. S ha Beethoven ilyen értelemben az első romantikus, akkor Mozart *előromantikus*. Abban a hellászi napfényben szárnyal, melybe Beethoven csak néha emeli bús fejét.

Mint Guliver a liliputiak között, olyan Beethoven gigászromantikája a pathológikus Schumann, a nyárspolgár Schubert s „a zongora poétája”: Chopin géniusza között. Mindhárom zeneköltő a zene kis formáiban nagy. Schubert dalocskái a „Wein, Weib und Gesang” straussjánosi háromsága a műzene színvonalán. Schumann a romantika kék virágának mániákusa. Chopin egy olyan Goethe, aki egyre csak Werther ke-seveit írta.

Palestrinának, Bachnak, Beethovennek nincs művészettörténeti megfelelője korában, de Berlioz-hoz már nyugodtan odatársíthatjuk a kortárs Hugo és Delacroix alakját. Berlioz-ban a romantikus zene új gigászi tornája kezdődik, mely nemskára Liszt Ferenc és Wagner géniuszában csap az égnek.

Beethoven nem tudott operát írni, a Fidelio — legnagyobb szenvedésének gyermeke. Wagner kipótolja ezt a beethoveni úrt: csak operákat írt. Bach: a keresztény Németország, Wagner zenéjében azonban egy atavisztikus vízió-sorozat, egy őspogány eposz során: a Walhalla támad fel. Wagner előtt a görög művészi ideálok lebegtek és a zeneművészetet a kereszténység művészet-ideáljaként becsülte. Nem fontos, hogy mi mást értünk görökség és kereszténység alatt, mint Wagner. A lényeg: hogy ezek a problémák ilyen formában egyáltalában felmerültek nála. Zenéjében a német végtelen-vágy nietzschei és schopenhaueri sarkai ütnek egymáshoz át. Am zenéjének végtelensége véget alig érő hosszúságban is nyilatkozik, mely engem például hamarabb vinne el az ős árja emlékezés schopenhaueri nirvánájába, mint a kalokagathiába vagy a mennyországba...

Liszt Ferenc katolikus és magyar. Nem fontos, hogy nem tudott magyarul s hogy katolicizmusa legszemléletesebb példa arra, hogy milyen okok segítették elő hajdan ama tragikus esemény kirobbanását, amit reformációnak nevez a história...

Lényeges ellenben, hogy minden modern magyar problémánk gyökere hozzá ér el. Ő lehetett volna például az első népdalgyűjtőnk. Ifjú kora teljében (1838-ban) írja: „Szándékom volt, hogy nekivágok Magyarországnak legpusztább vidékeinek, egyedül, gyalogszerrel, utizsákkal a hátamon. Semmi sem lett belőle.” Írt Dante-szimfóniát, Naphimnuszt Assisi Szent Ferencről, Halál-táncot, Ave-Máriát. S élete alkonyán írt egy zenei végrendeletet is: a „Sunt lacrymae rerum”-ot, melyet az ifjú Kodály és Bartók bontottak fel...

Liszt romantikus álmait Bartók és Kodály emelte a klasszika művészi realitásába. Wagner művészetének azonban nincs klasszicizmusba ívelő utóda: géniuszának kiteljesítése a művészet zárt világán túl: a viharos életben következett be. Hitler — a német élet-klasszika megteremtését viszi végbe. Nekünk ma nincs se Széchenyink, se Kossuthunk; valamikor egyszerre volt kettő s igen nagy kár, hogy oly kevéssé értették meg egymást. Bartók és Kodály testvér-géniuszoknak érzik egymást (nemcsak mi érezzük őket annak), s nem lehetetlen, hogy ennek a testvéri érzésnek melegében fogan meg az a jövőendő magyar politikai génusz, aki valóra fogja egyszer váltani Széchenyi és Kossuth egyesített nagy álmát, azt, ami Kodály és Bartók művészetében a művészet síkján már való: az újközépkori-kelet európai Magyar Birodalmat.

Wagnernek nincs klasszicizmusba ívelő utóda, de *utóromantikába* hajló — kettőnél is több.

Molnár Antal kiváló jellemzésében érintem őket.

„Bruckner mindazt átéli, mit a modern emberiség lelki életének válsága felvetett, de nem emészti meg azt. Darabos és önmaga óriási méretű elképzeléseibe belegabalyodott kedélykolosszus, kinek alkotásai szinte megszüretlenül adják azt a végtelen élmény-gazdagságot, minek mérhetetlensége Isten előtti állandó leborulásra készíti őt.”

„Mahler művészte az erkölcs és hit után áhítózó, de hinni semmiben sem képes modern intellektuel állandó forrongásainak őszinte vallomása. — Reger művészetében pedig a szubjektív befelé tekintés helyett önző elszigetelődés lép fel, miáltal művészte a legvéresebb szkepszis, kétlakiság és magaföldülés keserves vallomása.”

„Strauss Richárd már nem olyan tömeghez szól, melyet meg lehet hatni, mellyel mélységes érzelmeket lehet cserélni, hanem annak a fin de siècle közönségnek, amelyet csak blöfel lehet megdöbenteni. Művészetében a romantikus művész hajdani rokonszenves fájdalomkiáltásából rikitő ordítás, buk-fences kőklerség támadt.”

A romantikusoknál: „a klasszikus mesterek módszerének vert aranya szivárványosan hullámzó aranyvízzé higitódott” — jegyzi meg Molnár Antal —, s mint látjuk: az utóromantikusokban ez az aranyvíz sáros, véres és verejtékes.

Bruckner és Mahler szimfóniáiban mázsás súlyok nyom-

ják torkunkat; Reger szimfóniáiban a modern lélek görcsös hisztériában agonizál. Strauss Richárd Saloméjának hétfátyoltáncában egy kultúra csődje imbolyog, a Halál és megdicsőülésben a láz bíbor-rózsái virítanak.

Ebben a komor négyesben bágyadt fény a szellemi-aggastyán Brahms, aki a beethoveni örökzöld babérokot szövö be melankólikus tettnélküliségének ezüstös pókhálójával.

Brahms félrevonult a kor roppant problémái elől, Strauss Richárd azonban szoros értelemben érvényesíti a materialista XIX. század szellemét, mely szerint az érzékelhető valóságon kívül nincs más élet. Molnár Antal szerint Strauss művészete: „a minden metafizikától független materialista kultúra győzelmi ódája”. — Bruckner, Mahler és Reger azonban minden erejüket megfeszítik, hogy a tornyosuló problémákat egy kibontakozó új lelki formában oldják meg. A német lélek vallásos komolysága nyilatkozik minden művükben, de nagy etikai akaráruk nem kristályosodott a művészet tiszta formáivá az alkotás misztériumában. A tiszta formák fényét egy francia géniusz adta vissza Európának: Debussy. A lélek fehér misztériumát pedig a paraszti és gyermeki élet mélységein át tárja elénk Keleteurópa első nagy zeneköltője, az orosz Musszorgszkij.

Demény János.

UGO ZANNONI:

HAJNAL

A hajnal valami újat mindig mond neked,
ha fáradtan magába roskad is, vagy szűzi fénye
oly félénk és lágy, miként a frissen hullt pehely
s egészen hangtalan. Nyugalmad száll nyomán
a dolgaid közé, szemed se rezzen a világ baján,
kihamvad bánatod, s piros örömré válik:
együtt örül veled, s úgy dobban rá nyugodt szívedre,
mint hegy ha omlik s a völgyre rászakad.

Hajnal, dajkáló csöndes jó anyánk,
ki szétömölsz a házak horpadt ormain,
s fuvallatodra lombosodni kezd az álmunk,
elrejtjed benne életünk vigasztaló meséit —
szép vagy míg szét nem roppan ujjaid körül
az utak megfagyott sara, s el nem árulod nekünk,
hogy kibomló fényednek, ó, mennyi rejtett titka van.

Füsi József fordítása

KONCZ KÁROLY:

SZEPTEMBER VÉGE

1.

Vörösen csurgott le a vadszöllő indáján a szeptembervégi nap. Rétek, tölgyerdők, foszló kékevesző távoli falvak fölött jártak az ólomlábú fájdalom emlékek s a Szamoshátról lemorzsolódott szellő suttogott a szomjas, halódni induló levéltengek között.

— Sándor... Szegény Petrovics Sándor...

Mikes Erzsébet ott állt a kastély erkélyén a lebukó nap aranypalástjában s korlátba kapaszkodó két kifeszített karján végigfutott a suttogó szél.

— Szegény Sándor — tört fel Erzsébet asszonyból is a visszaneemtérőket simogató sajnálkozás. — Az Isten akarta így...

Reggel hozta a hírt egy teknővájó cigány, hogy Petrovics Sándor elesett. Többen is látták s így szentigaz. Mikes Erzsébet pillanatig sem kételkedett a hírhozó szavában, eléggé ismerte a költőt, homlokára volt írva a végzete: fiatalon elpusztulni. Annyi jeles hazafi halálhírért hozták gyors egymásutánban, hogy Sándor elmúlását könnyek helyett már csak keserű sikollyal kísérte a sápadt asszony. Saját fiának a sorsa eszébe sem jutott ebben a pillanatban. Sándorra kellett gondoljon s ifjú, szépséges hitvesére, akik innen, az ő kastélyából indultak neki szerelmük kiteljesedésének. Ott, az emeleti szobában szőtték színes álmaikat, ott írta Sándor legszebb versét.

Akkor is szeptember vége volt...

Aztán elmentek, döcögő, törött kerekű szekéren. Hol van most Júlia s a kisfiú? Mi van velük?... Miért kedvelte annyira ezt az embert?... Talán azért, mert oly nagy volt közte és saját fia közt a rang és mód különbség?... Vagy azért talán, mert az ő fia is Sándor?... Teleki Sándor...

Ez a gondolat vitte föl alkonyatkor az erkélyre, ahonnan jól láthatta, „még zöldel a nyárfa az ablak előtt.” De fiáról semmi hír...

Mikes Erzsébet nyugtalanul aludt ezen az éjszakán. Minduntalan felriadt álmából arra, hogy valaki jár a szobában, ropog a padló s a forró nyárban kiszáradt bútor. Zápor verte az ablakokat, mintha császári dobokat pergettek volna halálraítélt honvédek fölött. Gyertyavilágra nem igen volt szüksége, mert a ágyüdörgést kísérő hangorkánba minduntalan belecikázott a süstörgő villám. A perzselő hőség és szárazság vívták utolsó viharos csatájukat a rétek fölött.

Erzsébet asszony végre mégis elszenderült.

Letiport forradalom fülledt levegőjét mosta el a zápor a kastély fölül. Áruló suttogás szőtt körül minden hajlékot ezekben a napokban. Császári generális fizetett bérenceinek szuronya döfte át az alvók párnáját, dunyháját, a szénakazlakat a bujdosók után és bitófákból vontak áttörhetetlen kerítést a szabadság köré a császári zsoldosok.

Mikes Erzsébet is csak addig volt nyugodt, amíg nem kapott hírt a fiáról. Addig legalább biztonságban tudta. Mert ha már hír jön felőle, az csak rossz lehet. Halovány arca úgy pihent a párnán két fekete tömött hajfonata között, mintha nyugalom, békesség volna szívében, pedig láz gyötörte. Az aggodás, anyai féltés száraz, fojtó láza.

Ismét felriadt. Valaki dörömbölt a szoba ajtaján.

— Anyámasszony... Nyissa ki... Én vagyok... Sándor...

Öröm és félelem szállta meg egyszerre. Hogy merészelt hazajönni Teleki Sándor, mikor vérdíjat tűztek ki a fejére. Ha valaki észrevette jöttét, azonnal besúgják a morva árulók s szemeláttára viszik el fiát a veszthelyre. Világot se lobbantott, csak úgy tapogatózott a sötétben az ajtóig. Kint a vihar már elállt.

Teleki Sándor ázottan, csapzottan, lerongyolódva, kimerülve rogyott térdre anyja előtt.

— Bocsásson meg édesanyám, de nem tudtam elmenni búcsú nélkül...

— Lelkem, kisfiam — ölelte át a fiatal grófort az anyai melegség. — Élsz-e még?... Vagy csak a szellemed?...

— Én vagyok, anyám. De csak percekre jöttem, mert már is mennem kell. Hazátlan lettem s a bujdosóknak ma sokkal biztonságosabb, minél messzebb...

Teleki Sándor gyorsan ruhát váltott. Ormótlan béres csizmákat húzott a lábára, magára pedig valami kopott gúnyvát. Beszélni is alig maradt idejük, de Mikes Erzsébet csak faggatta:

— Mi van Petroviccsal?... Hol maradt... Igaz, hogy...

— Petőfi?... Ne féltse anyám Sándort... Majd csak előkerül, ahogy én ismerem... Segesvár alatt láttam utoljára, maradt marék dohányomat adtam neki... Aztán eltűnt a szemem elől...

Erzsébet asszony összekészítette az útravalót. Aznap süttött kürtös kalácsot csomagolt legényke fiának, még egy ünneplő ruhát is. Aztán kivett az ámbitus fiókból egy imádságos könyvet, eltűnt vele a másik szobában, majd visszatért vele.

— Nézd fiam, ezt a könyvet bevarrom az ünneplőd belsejébe. Fogadd meg, hogy bármilyen sors is érjen, sohasem válsz meg ettől a kabáttól. Fogadd meg, mielőtt elmegy, hogy ha már elfogyott a pénzed s végkép pusztulni látod életed, előveszed ezt a könyvet... és megsegít. Fogadd meg, valahányszor szorult helyzetben leszel, imádkozni fogsz belőle.

Feleki Sándor átkarolta Mikes Erzsébetet. Szemében a bujdosók lángja égett.

— Fogadom... Asszonyanyám...

És Teleki Sándor, néhány nappal azután, hogy az aradi várfofogságból kalandos úton kiszabadult, ünneplőjébe varrott imádságos könyvvel szökött a koltói rétek alatt... Törökország felé...

2.

Ketten ették a bujdosók száraz kenyerét: Teleki Sándor és Orbán Balázs.

Telekinek is szűken porciózta ki az idegen világ, de azt is megosztotta Orbánnal, akinek magán való, foltokból tákolt gúnyjában kívül semmije se volt. Csak két erőtlen, üres tenyere, amellyel reménytelenül kapaszkodott naponta a bizonytalanság vaskos gyepőlőszárába. Orbánt betegség gyötörte, mint a Holdat emésztő Föld-árnyék, amelytől óráról-óra-ra fogy, végül sarlóvá soványodik. Száraz kór, Albion füstöt szűrő, sűrű ködében a legnyomorúságosabb napokban rászakadt lassú mérreg. Sorvadt, mint a tavasszal már sárga, gyér lombot teremtő fa, amelynek gyökéremelőin földalatti férgek pohosodtak könyörtelen sírásókká.

Teleki rántotta ki a mérhetetlen nyomorúságból s vitte magával egy szigetre, ahol gyógyulást remélhetett.

Szegényes kis házuk alatt a tenger tombolt, túlkialtva a világot minden jajját. Szakállas taréjokat hasítottak a meredek sziklafalak a dagályban rohanó nyálkás víztömegből, amely olyan erővel zuhant rá a gránit-partra, mint roppant gőzkalapács a vasércre, hogy morzsává zúzza. Ha pedig lecsendesedett, kifoszthatatlan gazdagságában új kereseti lehetőségeket ígért a számkivetetteknek.

Teleki már unta a gyárak faggyús levegőjét, ahol nem szokott egyszerű munkássorban öntötte szűken csurgó tallérokért a gyertyát. Utolsó ruhája is elrongyolódott, két kezére pedig a forró faggyú akkora hólyagokat húzott, mint egy-egy hizott mentegomb. Olcsó bérért árendált lakásuk s a megélhetést orvosságos kanalankint porciózó gyötrelmes kereset alig nyújtott nagyobb biztonságot kettőjüknek, mint hajótörötteknek az óceán közepén egy kopár koráll-sziget.

Még sem ment többé gyertyát önteni.

Korsó víz s darab száraz hal terült utolsóinak asztalukra, de egyikük sem mert hozzányúlni, hogy megmaradjon a másíknak.

— Egyél, Balázs!...

— A dolgozóké az utolsó falat...

Összefutott a tekintetük, mint egymás mellett rotyogó faszekak keserű leve s elakadt a szavuk. Teleki felrántotta a féltett, emberségesebb külsőt hazudó ünneplőjét s elindult valami rangosabb kereset után. Fáradt, horpadó derekát nyomta az ünneplőjébe varrott könyv, mégsem tépte fel a bélését. Pedig a végszükség loholt nyomában sötét, fenyegető árnyékként.

— Nyúlj érte... Rántsd fel a fedelét...és..

Mindenre gondolt, csak erre nem. Elsősorban Tánccsis Mihály uramra. Mit szólna, ha most látná, hogy a beléje oltott elveket régen feladta már? S Koltóra talán sohasem térhet vissza többé...

Nem kapott sehol munkát.

Állt, — mint köves talajba törött fúrógép — az átszakíthatatlan fal előtt. Valami ennivalót kell vigyen, legalább Balázsnak. Ha csak annyit is, amivel újból legyőzhetnek egy napot.

Fekete felhők gyűltek az égen s a közelgő vihar gyors cselekvésre parancsolta. Vissza a gyertyaöntőhöz, amíg be nem zárnak a boltok. Éhségtől szédülve kapaszkodott meg a fagygyús-ház kapufájában, de a ráömlő, émelyítő szag felkavarta a gyomrát s tovább sodorta. Élelmiszer üzlet elé. Azt is éppen akkor zárták. Ünneplő mentéjét már a kezében szorongatta, hogy megváljon tőle, odadobja néhány falatért, amikor rászakadt a zápor. Zuhogott a nyaka közé, paskolta a földet, mint egy mosónő vásott kölykét. Verte hazafelé. Szaladni kezdett.

Majd, hogy elérte már a házukat, amikor közvetlen mellette lecsapott a villám. Úgy vágódott a csatakos földre, mint-ha leütötték volna. S ahogy a szivárvány hidat vert a partok fölött, Mikes Erzsébetet látta állni a sziget fokán. Mereven nézett reá s szaván kérte a fogadalmat.

— Eszedbe ne jusson mégegyszer, hogy megválj az ünneplő mentédtől...

Otthon már várta Victor Hugo pénzküldeménye.

3.

Orbán Balázsba úgy szivárgott vissza lassan az élet, mint tömlőc nyíló ajtaján a megtört fény. A gyorssegély jobbkor nem is jöhetett volna, hiszen Mikes Erzsébet titkos pénzküldeményei régen elakadtak valahol.

Sziklák között álltak, a tenger partján s a kincseket rejtő habok fehéren fodrosodó játékbán lelték kedvüket. Balázs nekikívánczolt a hűsítő haboknak. Régi kedve is rátalált az éhséget kergető táncban.

— Pajtás, nézd csak a tengert s áruld el, hogy mit láatsz?...

Teleki már a habok között lubickolt s Orbán ijedt arcát látva azt hihette, hogy valami közelgő veszélyre akarja figyelmeztetni. Kiugrott hát villámgyorsan a partra, még a talpát is felsértette egy éles kavicsban. Orbán felkacagott a bokaúszásban jeleskedő Sándoron.

— Mitől ijedtél meg?... Talán valami bordáidra éhes cápa csiklandozott meg?... Na, nézd csak, még a térded is remeg...

Teleki későn értette el a tréfát. De hogy Balázs még mindig a tenger felé mutatott, megkérdezte:

— Mondd hát, hogy mit kell látnom?...

— Figyelj csak jobban egy kicsit a tenger felé.

— Hiába nézek. Nem látok mást, csak vizet, vizet és vizet...

— És a vízben?

— Mit láthatnék?

— Mit?... Hát halakat... Finom, fehérhúsú halakat... Itt fekszik előttünk a mérhetetlen tenger élő kincsekkel. Csak érte kell nyúlni. Most már érted, Sándor? Halászok leszünk. Halacskákat fogunk s eladjuk...

Az naptól kezdve új mesterségre törték bujdosó derekukat. Nehezebben, keservebben ment, mint először hitték. Hal ugyan annyi volt a tengerben, mint Erdély fölött a csillag, de el is kellett adni. S ez volt a mesterség nehezebbik része. Victor Hugótól pedig nem mertek többé kölesönt kérni.

Eltelt két hónap is, amíg belerágták magukat az új pénz-hullatóba. A halászat se volt bőszejű tarisznya eleinte. Csak később fordult egyet a szerencse kereke s egyszerre polgári sorba jutottak. Klubba járhattak újságot olvasni újból délutánonkint. Süket világban bolyongtak eddig, senkitől sem kaptak otthoni hírt. Se jót, se rosszat. Mintha Sodoma sorsára jutott volna a világ s kővé merevedett volna körülöttük minden: nyomorúságuk maradandó emléke szoborba öntve.

Annál nagyobb étvággyal estek neki a lepedő nagyságú hírnököknek. Mohó ekevasként szántották tekintetükkel a betűbarázdákat s mindkettőjüket a legyőzhetetlen szellem póstakocsija repítette boldogabb, szabadabb világ felé. Olvasás közben egyszer csak sápadtan ordított fel Teleki.

— Balázs!

— Na, mi lelt?... Talán megint a cápa...

Orbán kandi szemmel figyelte barátját, akitől semmi komolyat nem várt ezúttal. De Teleki alig tudott beszélni az izgalomtól.

— Mondd... mondd... mit látsz?...

— Téged... hamuszürke arccal...

— Engem?... Szerencsétlen ember... Engem látsz?... Hiszen én már nem is élek... Én nem is én vagyok... csak az árnyékom...

Orbán Balázs rosszat sejtve odaugrott Sándor mellé, hogy lecsillapítsa.

— Az Istenért... Mit beszélsz, ember..

— Hát csak nézz ide. Olvasd csak. Az osztrák haditörvényészék távollétében „in effigie” már régen kivégeztetett...

Percekkel később már ismét élcelődtek sorsuk jobbrafordulásán, ami ugyan alig volt több tényér meleg levesnél. De övük volt a tenger. Végtelen, határtalan birodalom, amelynek nem kellett adót fizetni s amely hűs hullámokkal borította olykor lázadó szívüket s pattanó agyukat.

Orbán ugrott be mindig elsőnek a habok közé. Teleki egy ideig még az eget nézte: üzenetet küldött a szaladó felhőkkel.

— Sándor... megfulladok!..

Orbán segélykiáltása mint a villám csapott le gondolatai-

ra. Balázs a levegőbe kapkodott s egyre lejjebb húzta az örvényt. Körülcsvart a derekát, mint futónövény indája a vasrácsot. Göresőt kaptak a lábai.

Teleki ruhástul akart beugrani fuldokló barátjáért. S megint Mikes Erzsébet toppant elébe.

Az ünneplő...

Ledobta gyorsan a mentét s anélkül vetette magát a habokba. Néhány karcsapással elérte Orbánt.

Az ünneplő mente másodszor is megmenekült a pusztulástól.

*

Kolerajárvány korbácsolta végig a szigetet.

Szétlappakon rohanó tűzvészként harapózott szét minden felé. Hulltak az emberek, mint söréttől a nyúl s még a legszigorúbb rendeletekkel sem tudták útját vágni. Teleki Sándor házikóját is elérte egy éjjel. Úgy tört rá, mint egy tolvaj, aki koldushoz megy lopni. Egyetlen garas sem volt a háznál s a kétnapi koplalás elvette erejét.

Kiszáradt szájjal, lázas szemekkel hanykolódott ágyában. Sovány kis mécs vert gyér világot körülötte. Ünneplő mentéje porosan lógott egy szögön. Teleki két lázas szemével, égő agyának kilobbant lámpásaival meredt a mentére, de semmi sem jutott az eszébe.

Még Mikes Erzsébet sem.

4.

Szeptember vége volt... Vörösen csurgott le a vadszöllő indáján a bukó nap, amikor a koltói rétek alá ért. A Szamoshátról lemorzsolódott szellő bujkált a tölgyerdő fái között s megrezzent talpa alatt a halódó levél.

Senki sem ismerte meg. Koldust láttak csapzott hajában, szakállában, tépett ingében. Kezében lógatta az ünneplő mentét, mint handlé a nyúlbórt. Zsebében törődött az írás, Nagybánya, Koltó, Szakállas és Katalinfalva üzenete: kegyelmet kapott. Aztán, öröm mellett szomorúság is, a másik írás: Mikes Erzsébet nagybeteg...

Teleki Sándor letérdelt a beteg ágya mellé, hogy utolszor csókolhassa az áldást osztó, simogató kezeket. Hajnalba fordult már az éj s még mindig így fogták egymás kezét. Erzsébet asszony tudni akarta fia minden szenvedését.

— Bizony, asszonyanyám, igen gyakran már egy tallérom sem volt. Rengeteget éheztem...

Erzsébet asszony felült a párnák között.

— És a mente?... A könyv, amit adtam... elővetted néha? Megtartottad a fogadalmat?

— Meg anyám... Néha-néha elővettem...

— És... ugy-e, megsegített...

Halovány derű futott át Erzsébet asszony sápadt arcán. Sándor lehorgasztotta fejét.

— Nem, nem segített... Semmi se segített... Csak dolgos két kezem.

— Az lehetetlen! Ha elővetted a könyvet... Hol a mentéd?

Sándor megsemmisülve nyúlt a mente után. Benn volt a kutyaszorítóban. Leleplezték. A mente zsebe ugyanúgy volt bevarrva, ahogy elindult vele. Erzsébet asszony remegő kezekkel tépte fel a varrást. Benyúlt az imakönyvért s megenyhült a haragja. Már mosolygott is, amint felnyitotta a fedelét.

— Látod... látod... kicsi fiam...

Vadonatúj százas hullott Sándor lábai elé.

Erzsébet asszony tovább lapozott az imakönyvben s tovább peregték a százasok a csodálkozástól elnémult Sándor ölébe. Hullt a pénzeső, mintha Koltó fölött az égiek arannyal bélelt vánkosokkal dobálóztak volna.

Sándor bozontos, szakállas feje anyja ölében pihent s ahogy az első hajnali napsugár a mentére esett, félig álomban suttofta már:

— Évekig kolduskirályfi voltam...

Koncz Károly,

HEGEDŰS ZOLTÁN:

SZAMOSHÁTI ŐSZ

A lombok közt az ősz harangozott,
a toronyban a púpos Pista bátyám,
az ősz nekünk csak gondokat hozott
s a Szamos néha roncsot vitt a hátán.

Úgy ősz felé kavargóbb lett a köd
és tompább a minoriták harangja,
a nagyanyám is többet köhögött,
s kurjongatott a szomszédban a varga.

A házsongári hamvas szilvafák
már lehullatták a húsos gyümölcsöt,
a krumplit is kihányták a kapák
és fortyogtak a kert alatt az üstök.

A sétatéren borzongott a tó,
a kopasz fákon károgtak a csókák,
a toronyból a vén harangozó
bámulta a kéken derengő tócsát.

A toronyban a púpos Pista bátyám
kongatta azt a tompa, fájó hangot,
hogy most is még, úgy ősz időknek táján,
megzengenek a régi vén harangok.

MIHÁLY LÁSZLÓ:

VERSEK

KISASSZONY NAPJÁN

Hová megy a fecske,
merre tér a nyár
s hát te bolygó lélek,
rád ugyan mi vár?

nótázz, ha úgy tetszik,
de rád nem figyel
soha senki többé.
Egyebet mívelj?

Henye tücsök voltál,
s könnyen tétlenül
élted át a nyarat:
most hát hegedülj,

Hiába már minden,
a sorsod betöltt:
vidám dologtalant
nem tart el a föld.

Nincs odvad, hova bújj,
s hogy délre elérj:
ebben ne bízz, megöl
úgyis majd a dér.

KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT . . .

Két háború között
és két haza között
élsz, s nincs ahhoz közöd,

ami történt: ott sose voltál,
hallgattál mindig, sose szóltál,
nyöszörögtél csak, nem daloltál,

bőkezűen te sose kaptál,
mások arattak, nem arattál,
győztél és mégis lenn maradtál,

szomorú lobbanással égtél,
csókot is koldusmódra kértél,
nem is éltél, mindig csak féltél,

tele tődövel nem neveltél,
igaziból csupán temettél,
lenni bizony te sose mertél.

Két háború között
és két haza között
megnyugszol hat deszka között.

A sziklákon vörösen tört meg a napfény. A völgyben lustán hömpölygött a folyó. A vékony hegyi út fekete szalagján apró pontok mozogtak: vízfordó ösvérek. Távol rózsaszín párában álltak a havasok.

Harmadik napja csönd volt. A fiúk a napon heverésztek, képeslapokat írtak. Korondy Lajos egy sziklaröngön ült, kártyázott egy főhadnaggal. Valami nézeteltérés támadt köztük.

— Ha haragszol, akkor nem játszom tovább, — mondta Lajos.

A levegő friss volt, mint a patakviz. Az egész délután olyan volt, mint egy pohár tiszta patakviz.

— Lajos! — kiáltott a főhadnagy. — Már nem vagyok mérges. Gyere, folytassuk.

Lajos megállt.

— Jó.

Ebben a pillanatban mind a két kezével előrekapott. Lassan rogyott a földre, mint egy zsák. Homlokából folyt a vér, kis kerek lukból a homloka közepén, sugarasan. A főhadnagy megragadta a vállát, rázta, ordított.

— Lajos! Lajcsikám!

Csupa vér lett. A halott feje félrebillent. Kis szél támadt, hullottak a levelek. A főhadnagy fölkapott egy kavicsot, tehetetlen dühvel elhajította arrafelé, ahonnet a golyó jöhetett. Sírt és káromkodott.

— Hagyd! — szólt rá kurtán. — Hozok egy kis vizet, le-mossuk az arcát.

Elindult a bokrok közt, kapaszkodva. Egy kiugró sziklán meglapult. A folyó a szikla alatt hömpölygött, tükre vörös volt az alkonyattól. A tulsó parton, ritkás berek mögött, katonák hasaltak a fűben, apró hegyi lovakat itattak. Közel voltak, hallotta gyors, éneklő, idegen beszédüket. Az egyik cigarettát sodort, rágyújtott, átadta a dohányos dobozt a szomszédjának.

Kihúzta övéből a pisztolyát, megcélozta őket. Sokáig nézett így kinyújtott karja és a cső fölött. Híres, jó céllövő volt.

Kihajolt egészen a folyó fölé. A kezére nézett; egy csöpp vér száradt rajta, Lajos vére. Belehajította a pisztolyt a folyóba.

A víz loccsant. A katonák föleszméltek. Az egyik a pus-kájához kapott, vaktában belélt a levegőbe. A golyó fölötté zizegett el, letépett pár levelet feje fölött a bokorról. A sziklák megsokszorozták a lövés zaját. Odaát az a katona, aki a dohányt kínálta, dühösen intett a lövöldözőnek. Halkan, iz-

gatottan vitáztak, aztán újra elheverték a fűben. A cigaretták füstje békésen, kéken tekergett.

Visszahúzódott, elindult a bokrok között, ép ellenkező irányba, mint amerre a fedezékeik voltak. Lejtőn haladt, sűrű erdőbe ért, lába alatt zörgött az avar. Sokáig ment így, egészen beesteledett. Kigyulladtak a csillagok. A fák ritkultak, távol falu csillant. Fáradt volt, lefeküdt, hanyatt, szemközt a csillagokkal. A faluban ugattak a kutyák.

Később, sokkal később, megszólaltak a hegyen a gépfegyverek és az ágyúk.

5.

Lassan tavaszodott. A hó elolvadt, a fagy fölengedett, a homok nedves és puha lett, mélyre süppedtek benne a léptek. Lenka a tőkét nézte. Közel a nyitás ideje, napszámásokat kellene fogadni. Az unokára gondolt. Bántotta, hogy nem tud róla semmit, Máriának azonban nem akart írni. Még az unokáért sem hajol meg a lánya előtt.

Gáspár a padon ült, szokatlanul jókedve volt: mintha visszatérne belé az élet az első tavaszias napokkal. Gyakran barangolt dúdolva a présház környékén, korai virágok után keresgélt a kerítés tövében és sokáig elnézte a szomszéd dombon dolgozó lányok himbálódzó, piros szoknyáját. Lenka egyre áradóbb örömmel nézte. Ősi, megindító érzés volt ez: így, ilyen szívet dobogtató izgalommal figyelte apró mozdulatait, mikor még méhében hordta.

— Holnap lemegyek a városba, — mondta Gáspár.

— Csak maradj, — tiltakozott. De örült, hogy a fia észrevette: a város is a világon van. Reménykedni kezdett: hátha egy napon ráeszmél mindarra, ami volt, a családra, a testvéreire, az apára. Mikor elbúcsúztak, megcsókolta, pedig nem szokta megcsókolni soha.

Gáspár másnap egész délelőtt ruháját és cipőjét kefélt. Gondosan megborotválkozott, leszedte elvadult szakállát, sokáig fésülte gondozatlan haját. A nap még magasan állt. A ház elé ült, elálmosodott. Bement, leheveredett a díványra, elaludt.

Később fölriadt: mintha távolról kiáltoznának. Az ablak négyszöge alig derengett már. Gyertyát gyújtott, sietve öltözött. A távoli lárma egyre erősödött. Kilökte az ajtót, kinézett a párás, sűrűsödő estébe.

Nyugatra, a szomszéd dombon vörös fény lobbant. Széles körben világított a tűz, hallani lehetett a pattogását. Körülötte rendetlen tömeg hullámozott, azután megindult a lejtőn.

Remegni kezdett izgalomban. A csapat áttörte a kerítést, hömpölygött fölfelé. Befutott a házba, most mindenre emlékezett, arra is, hogy a nagyszekrény alsó fiókjában őriztek egy régi vadászfegyvert. Kirántotta a fiókot: üres volt.

A gyújtogatók már közel jártak. Kirohant. Kitépett egy

szőlőkarót, forgatta a feje fölött, úgy szaladt elébük. „Sturm! Sturm!” — ordította. Ágyúdörgést hallott, bombazajt, gyors, szaggatott robbanásokat. „Sturm!” Röviden mondta, lihegve. Elbotlott egy tőkében. Arccal előrebukott. Tajtékot vert a szája. Ide-oda vetette magát a földön. Később békésen kinyúlt.

Lenka futott a szőlő felé. Néha megállt, figyelt. A prészházak felől is zsvaj hallatszott. Megrémült: a gazdagabbak mind a prészházakba rejtették értékeiket és a tömeg talán már a dombokon jár.

Az első tőkék között bukdácsolt. Hirtelen fényesség csapott szemébe. A dombon tűz lobbant: égett a prészház. Tisztán hallotta a gerendák ropogását. Utána egy puska dörrent.

Szíve a torkában vert, úgy érezte, szétpattan az agya. Gáspár biztosan idejében elmenekült. De merre keresse?

Megfordult, szaladni kezdett az országút felé. A karókban megakadt a szoknyája. Nem ért rá kibogozni, hagyta, hadd szakadjon.

Leért az országútra, azon futott tovább. Egy-két kocsi haladt el mellette. Egyszerre meghalloita a nevét.

— Lenka! Lenka nagyságos asszony!

Hintó gördült mellé. Az orvos hajolt ki belőle.

— Gyorsan, üljön be.

Kinyúlt érte, beemelte. Nehéz volt, minden ereje elhagyta. Görcsösen zokogott.

A kocsis a lovak közé vágott. A kocsi himbálózva haladt az úton. Még egyszer fölemelte ólomnehéz pilláit. A dombokon mindenütt tüzek égtek, vörösen, mint a stigmák.

Sóhajtott, lehúnyta a szemét, hogy ne lássa.

NEGYEDIK RÉSZ

AZ ÖSSZEOMLÁS

1.

Ákos könnyen hagyta ott a lakást, nem volt benne semmi öröme. A fiára gondolt, úgy találta, jobb, hogy elmentek, legalább biztonságban vannak. A lapok nagy betűkkel hozták a győzelmes forradalom híreit. Ákos csalódottan olvasta őket, mást várt a forradalomtól és a szabadságtól. Mit ér az egész, ha nincs tanuja, ha Mária nem láthatja, amint belerohan a győzelembe?

Szomorú volt, kedvetlenül ténfergett régi szobájában; minden ugyanúgy állt benne, mint amikor elhagyta: gyűrött iskolakönyvek a sarokban, tavalyi újság az asztalon, finom por a tintatartón. Folytatódik az abbamaradt élet? Olyan jelentéktelen, távoli és érdektelen volt ez a forradalom, hogy könnyen folytatni tudta volna: holnap nehéz nap, latin, számtan, történelem, és még nem tudja a leckét. Ennyi az egész? —

tünődött. Túrkalni kezdett a fiókjaiban, egy kép akadt a kezébe. A világosság felé tartotta, figyelmesen nézte. Hátul fák álltak, lombos májusi fák. Előttük forrás, a forrás előtt fiúk: csoportkép egy régi kirándulásról. Legszélen, fél lépéssel előrelépve, mintha nem tartoznék egészen közéjük, Benedek Géza. Alaposan megnézte, egész közelről, a kicsi arcát. Megdöbben, mennyire nem olyan, amilyennek emlékszik rá. Jelentéktelen, kedves diákarc, nincs rajta semmi különös. Ez mély szomorúsággal töltötte el.

Együtt vacsorázott anyjával, mint régen. Keveset ettek, keveset beszéltek. Vacsora után fölhúzta a redőnyt, kinézett a márciusi csillagokra. A csillagok szikráztak. Hűvös volt, érezte, amint kabátja résén, az ingén beárad a nedves, hideg, földszagú levegő. Ez a levegő, ez az időtlen csillagfény lassan végtelen békét keltett benne. Hiába változik körülötte az élet, a tavasz és a csillagos ég ugyanaz marad.

Valaki kiáltott. Egy katona állt a ház előtt, puskájával fenyegetett. Be kellett csuknia az ablakot, azért kiáltott.

Lefeküdt, csak most érezte, mennyire átfázott. Másnap nem tudott fölkelni, magas láza volt.

Édesanyja, míg betegágya mellett virrasztott, sokszor gondolt vissza arra az időre, mikor gyermekei még kicsinyek voltak. Lajos szelíd és engedelmes volt, irtózott a kalandoktól és mindig ügyelt rá, hogy mindenben a legbecsületesebben járjon el. Milyen más volt Ákos! Hogy kellett aggódni érte, milyen szívesen barátkozott gyanus, vadidegen fiúkkal, mennyire idegen lett maga is! A gyerekek örökölték a családi játékokat és Lajos örömmel fogadta a készet, nem úgy, mint Ákos, aki megvetette a régit, ismeretlen és riasztó fogásokkal s tájszavakkal tért haza kóborlásaiából. Lajos szeretett rajzolni, ügyesen dolgozott, egy-egy sikerültebb szénrajzát bekeretezték és fölakasztották a fiúk szobájának falára. Ákos gyűlölte ezeket a képeket, Lajos kiválóságának és a maga haszontalanságának bizonyítékait látta bennük. Az anya emlékezett arra az acsarkodó dacról, amellyel a második helyet váltalta Lajos mögött. Emlékezett rá, mennyiszor árulta el egy-egy hevesebb kitörésével, hogy érzi alacsonyabbrendűségét és szenvedémiát, s esztelenségekre is képes volna, hogy csak egyszer megmutassa rátermettségét. S mert Lajos kiváló volt a rendben, Ákos a rendetlenségben akart kiválni. S visszaemlékezett Ákos szerelmére is. Elgondolkozott: nem volt sok dac és kihívás ebben a szerelemben, nem a kisebbik testvér fényes diadala akart lenni a távollevő okos fölött, nem a megváltó lázadás volt-e a Korondyak józan hagyományai és a maga örök elnyomottsága ellen?

„Előre megéreztem” — tünődött, aztán sietve elhessegette magától a gondolatot. Az anya ápoljon és ne ítéljen.

Heteken át ott ült a fia ágya szélén, figyelte lázas arcát, eszméletlen kiáltásait, látomásait, ijedt sikoltásait. S mikor Ákos jobban lett, napról-napra láthatta őt, amint kora reggel

beköszön hozzá, majd elsiet, kalap helyett kendő a fején, szemében furcsa félelem.

Az öregasszony pedig eltipegett, karján szakadozott kosarával, hogy sorbaálljon a kenyérért. Félénken surrant el a házfalak mellett, a templom előtt, amely zárva volt s amely előtt a szűk téren katonák ácsorogtak. A fákon kifeslett a lomb; ezek a vézna fák a templom előtt most is ugyanúgy integettek utána halványzöld leveleikkel, mint minden májuson eddig, mikor a család meghitt beszélgetésben vonult a szürkületben a májusi ájtatosságra.

Egérkemód surrant tovább, elfelhősödő szemmel, elsietett a katonák előtt, akik mind fiatalok voltak, fiatal fiúk. Eszébejutott róluk Ákos.

Mindig más volt, mindig arra vágyott, ami nincs. Lehetetlenségekre vállalkozott, azután hirtelen akaratlanul összeropant. Ha nem volna olyan gyöngé, tétovázó és határozatlan, talán itt állana ezek között a katonák között, a forradalomban. Mert ezek voltak a forradalom, nem az apák és a jó testvérek, hanem a helyükre nem találók, Ákos, az Ákosok, akiknek már nem mond semmit a családok okos hagyománya, akik nem tudják, mit akarnak, és akik mindenben valami ismeretlen, megváltó fölszabadulást keresnek. Hontalanok és minden mindegy nekik.

Akarták, akarhatták ezek a fiúk azt, ami történt és történik? Az anya szentül hitte, hogy nem. Azok, akik a forradalom rikító plakátjait aláírták, akik ezt a zűrzavart megszervezték, a vérszomjas és számító idegenek akarják, de ezek a fiúk nem lehetnek gonoszok, ezek a mások gonoszságának az áldozatai. Nem rosszak, csak eltévedtek. Szomorú hasadás van a lelkükben, mind egy-egy Ákos. Szerette volna részvétellel megsimogatni arcukat, mintha a tulajdon fiai volnának.

És ebben a pillanatban, a jezsuiták bezárt temploma előtt egyszerre rádöbbsent arra, hogy az a beteg ott régi gyermek, akinek legválságosabb ifjúságába robbant bele a történelem, ez a meghasadt, szenvedő, elégedetlen és tanácstalan lélek több, mint a fia: a fiában és a fián át egy kor, egy nemzedék, talán egy egész nemzet, s ő maga is több egyszerű anyánál: egy nemzet anyja már, akit elhagynak tapasztalatlan gyermekei, aki idegeneket szült és akihez ezek a zavart tekintetű távozók soha, soha többé nem fognak visszatérni.

2.

Június elején ijedt kis cselédlány csöngetett be Korondyékhoz. Levelet hozott Ákos nevére. Az anya eltette ezt a levelet és csak hetekkel később adta át fiának, mikor már elhagyta a betegágyat. Ákos föltépte a borítékot; sűrűn teleírt papírlapok hullottak ki belőle. Megnézte az utolsó oldalon az aláírást: „Üdvözöl, Halmos.” Leült az íróasztalához és olvasni kezdte.

„Kedves Barátom, amikor ezeket a sorokat olvasod, Isten segítségével már messze leszek Pesttől. A cselédlányunkkal küldöm el; ez a derék kis parasztlány sokat tett értünk. Nem tudom, rekviráltak-e nálatok is lakást, nálunk akartak, de Marcsa a védelmünkre kelt, odahozta fivérért, aki pár hete jött meg a frontról, most ők ketten laknak az ebédelőben és az úriszobában. Roppant öntudatos és boldog, hogy segíthetett rajtunk. Bizalmasan néz anyámra és ugyanúgy dolgozik, mint eddig.

Ha elolvastad leveletem, semmisítsd meg. Mindenre vigyázni kell, minden meggondolatlanúságért az életével fizethet az ember. Igyekszem pontosan beszámolni arról, amit tudok. Egy egész napom van és egy fél éjszakám, hajnalban indulok Marcsa testvérével, kikísér Soroksárig, onnét majd csak elkerülök valahová. Előre mondom: ha teheted, menekülj, semmivel sem vagy nagyobb biztonságban, mint én. Majd mindent megértesz.

Emlékszel rá, mikor ősszel együtt voltunk? Én nagyon jól emlékszem a moeskos kocsmára, mindig az volt az érzésem, mikor átléptem a küszöbét, hogy egy másik világba lépek, olyan világba, ahová soha nem szabad lépnem. De ostobák voltunk és vakon hittünk a lehetetlenben. Horváth behálózott minket. Ha csak egy kicsit gondolkodunk, észre kellett volna vennünk, hogy semmi értelme nincs az egészségnek. Szabó észrevette, de meg is járta. Ezek csak hódolatot tűrnek, kritikát nem, és aki megmondja nekik a véleményét, annak vége. Nem tudnak megbocsátani.

Szabó eljött hozzám az után a bizonyos népgyűlés után, mikor Kispesten megpofozta Horváthot. Nem helyeseltem az erőszakot, de Horváth megérdemelte, akkor már én is biztos voltam benne, hogy szédítés az egész; ennek az embernek nincs semmi köze a párthoz, csak uralkodni akart rajtunk, úriúriúkon, bosszút állni azért, hogy ő nem úriúriú és azért, hogy jók voltunk hozzá. Ha belerúgunk, talán elfelejti, de azt nem tudta elfelejteni, hogy befogadtuk és mégsem lehetett olyan, mint mi. Tapintatunk soha nem gyógyuló sebeket hagyott benne.

Meggyőződtem róla, hogy a párttal nem volt kapcsolata. Ezzel a mesével akart tekintélyt szerezni. Nem azért nem tartott előadást, mert már türelmetlen volt a közönség, hanem azért, mert senki sem kérte rá. Ha akkor Szabó uralkodik magán és úgy tesztek, mintha hinnétek neki, minden másképpen történik. De a két pofon, az egyik, amit kapott, és a másik, hogy alégvárai egyszerre összedülnek, elindította a végzetet.

Igyekszem rövidre fogni a történetet. Március 21-én tört ki a forradalom, ha jól tudom. Nem emlékszem pontosan rá, ép Kantot olvastam, nem érdekelt, mi történik az utcán. Az utca változik, Kant nem... Szóval, jött a fölfordulás, mert forradalomnak nem lehet nevezni. Horváth sehol sem volt. Azt hiszem, te sem olvastad a nevét, nem vezetett tömegeket, nem

kérték föl semmire. De szerepéről nem mondott le. Tudod, az ilyen gyanus és vérszomjas forradalmak, — ne érts félre, vannak nemes forradalmak is, — sok hitvány embert foglalkoztatnak és módot adnak az aljasoknak, hogy tökéletesen aljasok legyenek. Horváthnak eljött az ideje. Ha nem lehetett vezér, áruló és besúgó még mindig lehetett. Az ilyeneknek nagy keletjük van most; ha valaki haragszik valakire, följelent és keresztet vethetünk rá.

Azt hiszem, Horváth legfontosabb dolga ezekben a hetekben az volt, hogy Szabó után kémkedjen. Az iskolában úgy mondtuk volna: spicli lett. A ti házatok előtt is állt meg biztosan éjszaka teherautó, tőletek is vittek el tűszokat. A mi barátunk ezeket a tűszokat jelölte ki. Nekik mindegy volt, kit visznek.

Egy éjszaka Szabóékat fölzörgették a terrorfiúk. Tudod, ezek a bőrkabátos vadállatok. Az édesanyja nyitott ajtót. Szabót keresték. Az asszony először el akarta rejteni, de a terroristák félrelökték, betörték a hálóba. Egy sánta, kicsit púpos alak vezette őket, mikor lépett, nyikorgott a lába. Szabó anyjától tudom, az eset után néhány nappal fölkeresett minket.

Szabó föllépett, a terroristák közrefogták, vezették, de ő az ajtóban megállt, egy percre vissza akart menni. Minden állatnak vannak elnéző pillanatai. Visszaengedték. Szabó azonban nem ment be a lakásba. Mikor nem fogták a karját, végrehajthatta szándékát szegény. Odalépett Horváthhoz, aki a fal mellett állt, természetesen a háttérben. Megfogta a kabátját, megrázta, jobbról és balról hatalmasan pofonvágtá és a szemébe köpött. Aztán odanyujtotta karját a katonáknak. Anyja mesélte, hogy puskatussal verték, rugdalták lefelé a lépcsőn és Horváth röhögött, kezét az arcán tartva, ahol a pofon érte.

Szabó a gyűjtőfogházba került. Anyja kétszer látogatta meg, harmadszor nem engedték már be. Marcsánk testvérét küldtem el érdeklődni, ő nem gyanus. Megtudta, hogy Szabót kivégezték, május 29-én. Igen keményen viselkedett, az utolsó percig. A gyűjtőfogházban együtt volt egy pappal, az meggyón-tatta. Érdekes, úgy tudtam, nem volt vallásos, sokat beszél-tünk vele ezekről a dolgokról, nem szerette a papokat, a val-lást kinevette, dajkamesének tartotta. De ki tudja, ha mi let-tünk volna a helyében, nem ugyanazt tesszük-e? Vannak dolgok, amiken régebben nevettem én is, most azonban kételkedem benne, igazam volt-e. Úgy érzem, ezek a hetek évekkkel öregítettek. Szabó volt közöttünk az egyetlen férfi. Igazi hős volt.

Ákos, kalandunk nem sikerült. Igaz, mást akartunk. De megtanulhattuk: előbb tudni kell, mit akarunk, addig egyetlen lépést nem szabad tenni. Különben vaktában tapogatt az ember és belepottyant az első gödörbe. A lázadás ostobaság, nekünk másutt a helyünk, ebben az aljasságban védeni kell a rendet, ha másutt nem, magunkban. Anyám könyörög, fussak

innen minél előbb, amíg nem késő. Lehet, hogy rajtam a sor, Horváth nem téveszti el a célját, az aljasság mindig következetes. Csak az a kérdés, melyikünk következik előbb. Nem viszek mást magammal, mint Kant munkáját, a Kritik der reinen Vernunftot. A tiszta ész még megmentheti a világot. Először nem akartam menekülni, gyávaságnak tartottam. De ma már látom, mennem kell. Őrületség volna maradnom, ezek után. Minden szétlőtt koponyával egy világ dől össze. Én pedig sajnálom az elmémben fölépített világot. Ha élve kikerülünk ebből a rettenetes dologból, az ész szerint kell újjáalkotnunk az országot. A kalandból elég volt. Rombolni könnyű, de méltatlan, az elméhez csak az építés illik. Rombolni a részeg állatok is tudnak. Én pedig ember akarok lenni.

Isten veled, Ákos. Újra mondom, menekülj innen, mert Horváth keze messzire ér és nem tud felejtetni. Te nem ütöd ted pofon, de tanúja voltál, mikor pofonütötték, és ez egyre megy. Talán találkozunk még. Ha nem... Rossz rágondolni, mi lesz velünk. Ne felejtsd el: új életet kell kezdeni!"

Ákos kezéből kihullott a levél. Összeszedte a lapokat, betette a kályhába, meggyújtotta, nézte, míg elhanvadnak. Horváthra gondolt, ökölbeszorult a keze. Rémület fogta el. Hátha már az éjjel érte jönnek? Egy pillanatra látta magát, szemközt a fegyverekkel, a sortűz előtt. Nem mindegy? — tünődött, Mindennek vége. Nem érdemes tovább. De mikor arra gondolt, hogy holnap ilyenkor már nem él, meggyorsult a szívverése és elhatározta, hogy elmenekül.

Anyja bágyadtan tiltakozott. Ákos végül meggyőzte. Elbúcsúztak.

A Józsefváros szokatlanul néptelen volt. A koradélutáni nap magasan a házak fölött állt, fényében csillogott az olajos úttest. A Duna felől meleg vízszag szállt.

Egyszerre ágyúdörgés remegtette meg a levegőt. Távoli zsvivaj hallatszott, utána újra ágyúdörgés, majd gépfegyverropogás. Fegyveres osztagok dübörögtek el autón az utcán, a laktanya felől gyalogosok jöttek futólépésben, a báméskodókat a kapuk alá szorították. A korszó felől zavart tömeg rohant, az emberek egymást tiporták.

A Dunán egyre dörrentek az ágyúk, a házak között is fegyverek ropogtak, katonák kergették a tömeget. A szállodák felől füst lobbant. Ő is futni kezdett a raktárak és a malmok mentén. Valaki kiáltott, aztán éles pukkanás és elzizegett valami a füle mellett. Beugrott az első mellékutcába és lassított.

Leszegett fejjel haladt. Később zöldzsalus parasztházak következtek, köztük elszorva szürke, emeletes városi épületek. Elmaradtak a villamossinek, akadálytalanul sétált át a falun, mely csöndes volt és békés. Lement egy hirtelen lejtőn: rétek nyíltak elé, végtelen, üdezöld rétek, fákkal. Alkonyodott.

Kínzó éhséget érzett. Hová menjen most? Mária jutott eszébe és Hildáék, akiket nem ismert. Hozzájuk fog menni, az irányt tudja, Szolnok felé, a Tisza felé.

Az asztal közepén egyetlen szál gyertya égett, viasszal egy tányérra ragasztva. Az ágas, címeres ezüsttartókat még a forradalom első napjaiban elásták a kertben. A fény nem ért el a barnára festett, alul faburkolatú falakig, melyeken fakó aranykeretben az ősök repedezett olajképei függtek.

Az ablakok néha gyöngén megrezzentek egy-egy távoli dőrejre

Az asztalnál négyen ültek, négy nő: Lenka, Mária, Hilda és Szabóky Gábor rég elhalt édesanyjának nővére, Lusi néni. Gábornak még a forradalom elején el kellett menekülnie. Az ebédlőteremben fülledt meleg volt, az asszonyok homlokán apró verejtékcseppek csillogtak.

Az inas kihordta a vacsora maradékait és egy gyümölcsessel teli tálat tett föl. A gyümölcshöz azonban nem nyúlt senki. Hallgattak. Ellenséges, terhes feszültség volt a evegőben, robbanásra kész idegesség. Mária fölállt, a gyerekhez ment, aki a sarokban aludt a bölcsőben. Betakargatta, visszaült a helyére.

— Minek takarod be, — mondta Lenka. — Megfullad ebben a hőségben.

Mária felelni akart, de megérezte Hilda könyörgő tekintetét. Hallgatott.

Lusi néni sóhajtott. A gyertyaláng föllobbant és élesen megvilágította a képeket. Mintha a falon át idegenek léptek volna a szobába, mindnyájan odanézték, a sárga, barna és hófehér arcokra. A láncoló fény végigsuhant a falon és egy pillanatra tisztán kivehették az ajtó fölött az írást. A Szabóky-család jelmondata volt: „Impavidum ferient ruinae.”

A fény elhalványult, de ők még mindig a falat nézték, az egyik képet, egy asszony tejfehér arcát. Szentivány Hedvig volt ez az asszony, Szabóky Dénes felesége, Gábor anyja.

Újra hallatszott a távoli égmorajlás, mélyről, a vastag házfalak alól, a pincéből. Az ablakok megzörrentek, mintha valaki megdobta volna őket. Tudták, hogy a redőnyök le vannak bocsájtvva, mégis az volt az érzésük, hogy valaki megdobta az ablakot és most a kert orgonabokrai közül figyelni őket. Nem mozdultak, mintha halottnak akarnák tetetni magukat. Mereven ültek, olyanok voltak a gyertya fénykörében, mint a fölöltöztetett viasszobrok.

Hilda Lusi nénire tekintett. Majdnem fölsikoltott: talán a fehérarcú asszony szállt le a képről s ült ide közük, megöregedve kissé, barnából őszre kopott hajjal? De a kép ott volt a falon, mozdulatlanul. Hilda hirtelen fájdalmas vágyat érzett, hogy odaboruljon elé, összekulcsolja remegő kezeit és a halott segítségét kérje az élők ellen.

A halottra gondolt Lusi néni is. Eszébejutott az a nap, mikor utoljára látta. Vékonyan, elkínzottan feküdt a hatalmas ágyban, elveszett benne, mint egy óriási koporsóban. Mo-

solygott, alig észrevehetően, mint a képen. Sokáig mosolygott, a szeme már megüvegesedett és még mindig mosolygott. A szomszédban sírt az újszülött. Az anya keblén kibomlott az ing, melle bimbói kékek voltak a fájdalomtól és a haláltól. A bal mell kék udvarában fehér, holdszerű folt világított: egy kicsurrant, tétova tejsöpp.

A képre nézett, azután Hildára; tekintetük találkozott és rajtakapottan lehajtották a fejüket.

*

A kert csupa hó volt, mikor Gábor először végigvezette Hildát a házon, amelyet óriási kandallók fűtöttek. Hilda borzongva haladt teremről teremre, úgy érezte, egy ódon, titokzatos sírboltban jár, egy sírbolt nyomasztó rejtelmei, megfejthetetlen jelmondatai és rontó emlékei között.

A pipázó sarkában három veretes láda állott.

— Ezeket, — mondta megindultan Gábor, — északi városokban készítették, a tizenhetedik században. Onnét, északról hozta egy ősöm.

— És mi van benne? — kérdezte Hilda.

Gábor kulcsot vett elő egy faliszekrényből, fölnyitotta az első ládát. Papírtekercsekkel volt tele, olyanokkal, mint ott-hon az apa diplomája volt.

— Mi ez?

Ura kiemelte az egyik tekercset, szétsodorta és lefújta róla a port. A pergamenen gondosan festett, dúságú fa állt, kopár fa, levelek helyett tele apró, az ágak végére akasztott cédulákkal. Fölül szalagszerű keretben a fölirat: „A Szabóky-család, 1312—1876.”

— És a többi?

— A többi is ez. De ez a végső. A legtökéletesebb. Akkor csinálta az apám, mikor az önkényuralom volt. A mult század közepén, hiszen tudod...

Hilda bólintott. Történelemlékönyve mondatai jutottak eszébe a nemzet szomorú napjairól, a vértanúkról és az üldözöttekről, a haza bölcséről és a várakozásról, amely megmentette a hazát, újra jóvátette, mint mindig e várakozó nép történetében, amit elrontott a tett, az átok és a sorsharag. Megdöbbsent, hogy mindez ennyire valóság; mintha egy halott kelne föl dohos sírjából, ódivatú köpenyébe burkolódzva.

— Igen, ez a legtökéletesebb. Mikor ezt készítette, már ki tudta tölteni a hézagot a tizenhatodik század végén. És ekkor már megszülettem én is.

A végtelenné ágasodó fa hegyén a legmagasabbra nyúló ágra mutatott s rajta az írásra: (Gábor, 1876—).

Hilda követte tekintetével az ujját, amely a fa törzsétől, az elmúlt századok mélyéről indult el és büszke lassúsággal siklott a vékonyuló ágakon a tetőig. Ahogy végigpillantott a fa ágbogain, a vérkeveredések csomóin, a házasságok oldal-

hajtásain, végig háromnegyed évezred bonyolult ábráján, a végső sarjak elcsenevészedő ágain, egyszerre leküzdhetetlen fáradtság vett erőt rajta.

Gábor átkarolta és tovább vezette. Az ebédlőben megálltak a festett szalagkeret fölirata alatt.

— Ez a mi jelmondatunk. A Szabókyak jelszava. Ismered biztosan a latin verset. Si fractus illabitur orbis, — Impavidum ferient ruinae.

Hősiesen és keményen mondta ki, mint élete, multja, hagyományai hatalmas és megrázó igazolását. Hangja betöltötte a termet és Hilda megborzongott rá. Mintha ebben a pillanatban csapódnék be mögötte egy kapu; többé nem szabadulhat, fogoly ebben a kietlen házban, a családfák, ősi képek, rögeszmés elődök, veretes ládák, időtlen tempók és poros szokások sírboltjában.

— Ha összeomlik is a világ, rettenthetetlent fognak agyon-sujtani a romok.

Pátosszal szavalt és Hilda megdöbbsent; úgy mondta ki: „rettenthetetlen,” ahogy az eljegyzésükön kiáltotta: soha. Egy percre föllobbant benne a vágy: menekülni innét. De hová meneküljön? S ekkor, a lankadt megadás egy csodálatosan tiszta pillanatában megsejtette a családfák, jelmondatok, halottak és élők kapcsolatát. S úgy érezte, megérti Gábort is, ezt a gögös, magányos rokkantat, ezt a bús levelet a családfa sarkában, ezt az egyetlen élőt a szobákat betöltő és falakon virrasztó halott ősök között. Áll és vár, a „soha és rettenthetetlen” pátoszában, utolsó ór a falakon. Várja, míg összedől a világ és omlani kezdenek a romok.

Gábor átadta neki a házat: az ősöket, a családfákat és a jeligét. Hilda lehajtotta a fejét. Megadással fogadta el sorsát: az évszázados, finom fáradtságot, a nemes, aromás hervadást.

*

Lenka nem tudta pontosan, mi történt azon a tavaszvégi estén, mikor a szülővárosból elmenekült. Egy ismeretlen falu mocskos fogadójában tért magához. Csuklóját az orvos fogta, biztatva mosolygott.

A menekülők harmadnap visszatértek a városba. Összeesomagolt, kocsit fogadott, fölrakatta a ládákat és búcsút mondott az Árpád-utcai háznak. Az ajtókat gondosan bezárta, utoljára még megvizsgálta a lakatokat. Hetek, legkésőbb hónapok múlva úgyis visszatér. Az élet folytatódik, a prэшázát fölépítik, a rombolás nyomait eltüntetik. Megindultság nélkül ment el, keményen összeszorította a száját, összevont szemöldökkel tekintett a hajnali napba.

Kétnapos utazás után délután érkezett meg Hildáékhoz. Hintó várta az állomáson. Kint fogadták a tornácon. Biccengett, egyenesen Máriához ment, aki karján tartotta a gyerme-

ket. Lenka a pólya fölé hajlott és sokáig nézte a csecsemőt. Karjára vette és gyöngéden megesókolta a homlokát. Csak azután fogott kezét a többiekkel.

— Az urad? — kérdezte Máriát.

— Pesten van.

— Melletted volna a helye. A fia mellett.

Bementek a házba. Később megérkeztek a ládák. Lenka behordatta őket a szobájába. Asztalán remek vázában nagy csokor virág állt.

— Minek ez? — kérdezte Hildát. — Tudod, hogy nem szeretem a szagát. Vidd el.

Többet az ebédlőasztalra sem tettek virágot. A házban egy keserű és ingerült száműzött élt, akit sértett a gazdagság és bosszantott minden fényűzés. Úgy érezték, rosszindulatúan figyeltek őket, s ha néha gondtalanul összenevetnek, ajkukon megdermedt a mosoly, mert hátha Lenka meglátja.

A gyertya lángja néha meglebbent, a falon végigtáncolt a fény és az ősök egy pillanatra előléptek a homályból. A négy asszony hallgatott, emlékeiken tűnődtek és várták, hogy valamelyikük megszólaljon. Egy szó elég: az ingerültség kirobban, már nyelvükön volt az első mondat, az első sértés.

Puskalövések hallatszottak, egész közelről. Mindnyájan fölfigyeltek.

— Jönnék, — suttogta Hilda. Mária föllállt, a bölcsőhöz ment.

— Jönnék, — ismételte tompán.

— Mit beszéltek itt összevissza? — csattant föl Lenka. De mielőtt folytathatta volna, léptek dobbantak és dörömbölni kezdtek az ajtón. A gyerek fölsírt a zajra.

Mária ösztönösen előrelépett, egy pillanatilag tétovázott, majd megindult az ajtó felé. Lenka föllállt, lesimitotta a ruháját, megigazította a haját.

— Maradj — mondta. Átment a csarnokba. A gyertya fény megnövesztette az alakját. A bentiek megdermedve figyelték, amint félretolja a zár reteszét, kitarja a csarnokajtót és élesen kiált.

— Ki az? Mit akar itt?

Mária fölsikoltott, kirohant, kezénél fogva húzta be a táromlygó férfit.

— Ákos!

Teljes erejéből tartania kellett, hogy össze ne roskadjon.

— Az emeletre, — kiáltott Hilda és szaladt a kulcsért, — a te szobád mellé...

Kétoldalt támogatva vezették föl. A gyertyát is magukkal vitték. Az ebédlő sötétjében magára maradt a két asszony, Lenka és Lusi néni. Nem beszéltek. Érezték, más világból valók és semmi közük nincs egymáshoz. A véletlen idesorolta őket. De a véletlen nem tart örökké. Holnap, holnapután folytatódik az élet ott, ahol abbamaradt. Elfelejtik egymást és talán csak egy emlékük marad: ez a pár perc itt a sötétben,

mikor érzik, hogy idegenek és ösztönösen gyűlölik egymást. A nyitott ajtón beáradt a nyári éjszaka hűvös levegője. Néha látszott az ágyúk lobbanó tüze lent a Tiszánál.

4.

Ákos kint ült a napon. Körülötte játszottak a majorbéli gyerekek. A kék nyári égen békés báránfelhők vonultak. Az alatt a pár hét alatt, amióta Hildáéknál volt, beérett a termés és beteljesedett a nyár. A zavaros pesti napok után mintha kihullott volna az időből. Lassan valószínűtlennek tűnt mindaz, ami ideérkezése előtt történt; az egyetlen valóság ez a zsongó nyári béke.

A major kapuja felől egy gyerek szaladt, messziről kiabált.

A kapun zárt oszlopban katonák fordultak be, rohamisakban. Elöl lóháton tisztek.

— Anya! Mária! Gyertek csak! — szólt be a házba.

De már jöttek mindnyájan; ott álltak a tornácon tanács-talanul.

A tisztek leszálltak a lóról. A kastély felé jöttek, föl a tornácra. Megálltak velük szemben, hanyagul tisztelegtek. Az egyik előrelépett, mondott valamit, hangosan, kicsit dalolva, de azért erélyesen. Idegen nyelven beszélt.

Lenka Lusi nénihez fordult.

— Mit mond?

— Azt, hogy elfoglalták a falut. A kastélyt. És hogy...

— Kik ezek? — és rájuk mutatott.

— Románok.

— Oui, Oui, rumanok, rumanok, — mondták a tisztek és nevettek.

Megfordult, bement a házba. A többiek utána, némán, mind a négyen. Az ajtó nyitva maradt utánuk.

De a tisztek nem követték őket. Tanakodtak egy ideig, aztán elindultak, nevetgélve, végig a ház előtt, a magas, kövezett folyosón, a csapatukhoz.

Az egyik, aki leghátul ment, benézett az ablakon. Egyszerre megborzongott, mint aki sírboltba lép. Egy képet látott a falon, egy fehér női arcot, és az asztal körül öt merev alakot. Mintha öt halott ült volna az asztal körül, öt merev halott, egy halott ország.

Csak az arcukon lefolyó könnyek mutatták, hogy élnek.

V É G E

„IRODALMI DIVATOK“

SZITNYAI ZOLTÁN REGÉNYÉNEK MARGÓJÁRA.* Az olvasó elgondolkozik kedvelt írója becsukott könyve fölött: milyen megbízható, jó elbeszélő Szitnyai Zoltán! Mikszáthhoz járt iskolába, de tanult, privátórakon, Komáromi Jánostól is. Régies tartású, kellemes anekdotázása néha Krúdyra utal. Figurái emlékezetesen érdekesek, karakteresek. Közvetlensége könnyű, de nem híg. A világ, amit fölépít, szórakoztató, anélkül, hogy tanulság híján lenne. Jó író, sőt, komoly, becsületes író, korai műveiben még a vidéki zsurnalisták világmentő szándékaival, a későbbiekben párás lírával. Az olvasó új könyvében ott találhatja korábbi regényeinek címeit és mindegyikhez egy-egy megjegyzést tehet: „Aranykarika.“ — lírai, elmosódó, egyenletesen kitartott vers-hangulat; „Öt testvér,“ — a mult-idézés Török Gyulához méltó chef d'oeuvre-je; „Hodinai Hodinák,“ — oldottabb, pongyolában stílusban éles karakter-rajzok sora; „Tánc,“ — érdekes, vegyes anyagot együtt-tartó, széles ecsetkezeléssel festett körkép. Szép emlékek, az olvasó hálás emlékező-tehetségének. S ekkor olvasni kezdi az új regényt is.

Fokozott meglepetéssel olvassa. Meglepi elsősorban laza, zsurnaliszta stílusa, minden mondatban egy-egy lapos jelző, pontatlan kifejezés. Meglepi, hogy az elbeszélés ide-odadöcög, és nem is érdekes. Meglepi, mennyire nem tudja elképzelni ama követségi tanácsosokat, démonokat, szüzeket, aggokat, bárókat, akiket kedvelt írója szokatlan hévvel és körmönfont pongyolasággal festeget. És ahogy olvas, jóformán más se éri, mint meglepetés. Határozottan bosszankodik, lassan rájön, hogy a regényben minden bosszantja. A nyakatekert mese, a csálhatatlanul csak fals hangokat fogó jellemzés, a képtelen figurák, az elbeszélő-sváda olcsósága, — s az utolsó lapon se ocsudik. Mi történt a rokonszenves íróval? Milyen démon iratta vele ezt a körülményesen semmitmondó, nagy-gőzű, dudvásan terjengős könyvet, melynek se tanulsága, se levegője, se mondanivalója, se íze? Kolportázs-regény... — de csak ennyi-e? Az író valószínűleg mást akart. Az olvasó elolvassa a regény borítólapján a mű kiadói méltatását és ott legnagyobb meglepetésére a következőket találja:

„...egy diplomata regénye, aki megcsömörlött az élettől, melyben egyre idegenebbül érzi magát. Szakit szines, szerelmekben gazdag multjával és végrehajtva az egyén lázadását, elvonul a világtól, hogy az állatok és növények szabadságával, ember nélkül élje továbbí életét. Itt éri utól életének legnagyobb és egyetlen igaz szerelme. Rá kell jönnie arra, hogy az ember nem élhet ember nélkül, de emberek nélkül sem. A magány visszavonultságában élő remetéit is a társadalom közös ügyének szolgálatára vezényli az új kor szelleme. Elmúlt a békés és bölcs kontempláció ideje, s aki ezt nem látja be önként, arra meghasonlás vár. Szitnyai Zoltán ebben a legszebb, legmélyebbre tekintő művében annyira *időszerű* hangjait szövegezte meg az életnek, hogy azzal az érzéssel tesszük le a könyvét, mintha abból egyenesen az izgalmas mába lépnénk. Az

* Ember nélkül. (*Athenaeum*.)

Ember nélkül nemcsak új és egyénien látott típusok és életek rajza egy főúri kastély világában, hanem egy kissé vallomás a bennük szunnyadó embereszeregettről és az elmúlt idők utáni nosztalgiaínkról, e fegyverbe öltözött korban, mely bármilyen is — a miénk.“

Az olvasó kételkedik mindebben és gyorsan ellenpróbát vesz: s elmeséli sajátmagának, úgy ahogy ő hámozta ki, az Ember nélkül tartalmát és meséjét:

A követségi tanácsos, lila képeslevelezőlapokon sokszorosítható szerelmi kalandok után elszólja magát egy követségi estélyen, mire nyugdíjazzák. Eddig nagyon kellemesen érezte magát, mert ahol nő volt, ott volt a tapasztalat, s őt Hitlernél, Mussolininél, mindenkinél jobban érdekelték a nők. Ez a kvietált gavallér ekkor elhatározza, hogy visszavonul az élettől, amelytől megcsömörlött, — a regény egyik legnagyobb meglepetése küszöbén: miért csömörlött meg? se az író, se a hős nem közli az olvasóval! — és elmegy egy fél-mondén vidéki fürdőhelyre remetének. Egy-két napig remetéskedik. Közben igen sokat és igen alaposan gondolkodik, sok mindenre megtalálja a szentenciát, körülbelül azzal a jártassággal és műveltséggel, mint egy családi hetilap lelki levelezője. Ekkor a korszerűség fokozása kedvéért lengyel autósok érkeznek a fürdőhelyre. Az autósok között ingerlő testű nők is vannak, akik mingyárt fürödni mennek. Csak egy valaki nem fürdik: a frigid magyar szűz, Karolina bárónő. Különbön nem sokáig frigid, mert beleszeret a követségi tanácsosba. A követségi tanácsos gondolatban, — egy nyomtatott oldalon, — elképzeli a felöltözött Karolinát fürdőruhában, sőt anélkül, s a szerelem most már izzik. Karolina meghívja a követségi tanácsost kastélyukba, ahol külön remete-barlangot bocsájt rendelkezésére. A kastélyban, — divatos regényt olvasunk, — paying guest-ek vannak, zsidók, nyilasok, liberálisok, jobboldaliak vegyesen. A kastély ura, Karolina apja, a báró, aki filozófai, iszik, verekszik, s csak úgy mellesleg, szerelmes a lányába. De nemcsak a báró furcsa ember, furcsa a fiatal unokatestvér-báró is, mert neki leányneve van férfinév helyett és időnként megcsömörlötten öngyilkos akar lenni. A kastélyban állítólag korunk egész szelleme megnyilatkozik. A tulajdonosok és a lakók megbeszélik a nemzeti szocializmust, a zsidókérdést, a földreformot, a tőke-rabszolgaságot, a filmet, a technikát, a szlovák-kérdést, — általában úgy, ahogy a vasárnapi mellékletek „Mi újság a világban?“ vagy „Világészeti napló“ rovatai tárgyalják. Sokáig tart ez az ideoda, melynek legfőbb bonyodalma, hogy a remete követségi tanácsos hosszas várakozás után megtudja, hogy Karolina napjában kétszer is fürdik, hajnalban dresszben, este aktban. E felfedezés után a követségi tanácsos már sejtja, hogy Karolina viszonzza szerelmét, hiszen aki napjában kétszer fürdik, nem lehet közömbös, s reményeit alátámasztja az is, amit az író Karolináról a regény 89. oldalán közöl. A kastélyban rádió is van és így a regény szereplői értesülnek a kor eseményeiről, úgy, hogy így szüntelenül tisztában lehetnek azzal, hogy korregényben élnek. Ferenc lichtensteini herceg haláláról, Hlinka páteréről, a cseh mozgosításról, Chamberlainről és egyebekről értesülnek így, az újságokból kiszabdalt szemelvények segítségével. A kor forrpontra jut: 1938 vésszes szeptemberében élünk, — s ekkor Karolina nem bírja tovább a frigidiséget és a Palatinus-strandon végre valahára, önszántából, megmutatja magát fürdődresszben a követségi tanácsosnak. Ez már sok, ezt nem is lehet elviselni. Egy kis szerelmi haragszom rád, az európai feszültség feloldódása, s amikor Imrédy miniszterelnök a rádióban felolvassa a belvedereit

palotában visszakapott magyar városok neveit, a követségi tanácsos, mint egy korregény hőiséhez illik, az olvasó legnagyobb meglepetésére föbelövi magát.

A különbség a két tartalom között nyilvánvaló, s ezúttal az olvasó csökönnyösen kitart amellett, hogy neki van igaz: a regény erről szól, kétségbeejtő lapossággal, izgalom-mentesen, az utóbbi negyven esztendő irodalmában páratlanul álló duskáló, keblet s egyebet méricskélő erotikával. S mindez talán nem is baj, — a baj ott kezdődik, hogy az író halálosan komolyan veszi mindazt, amit leír. Meggyőződése, hogy könyve korregény, s ez a meggyőződés már naiv, szeretetreméltó, S nem is az író képességei vallanak csődöt, hanem a szemmértéke. Németh László írta valakiről, hogy rá kéne kiáltani, hogy végre fölébredjen, — valahogyan ezt kellene csinálni Szitnyai Zoltánnal is. Ébredjen föl és értse meg, hogy a korregény más, homlokegyenest más, mint az ő elképzelése. Ma divatos a vastag regény, sokak meggyőződése, hogy minden vastag regény jó és minden vastag regény írói cselekedet, sőt: korregény. S ezen a ponton már nem Szitnyai Zoltán félreértéséről, térérzék hibájáról van szó, hanem egy tünetről, amit külön kell tárgyalni:

* * *

Egy idő óta az írott szó egyetlen feladata, sokak szerint, a szolgálat. A szolgálatot teljesítő, állig aktualitásba fegyverkezett írók, szenvedélyesen védik a magánéletet, s közben maguk se tesznek mást, minthogy a magánéletet adják föl. Cikkeik a közt szolgálják állandóan. Különös tehetséggel nagy összefüggéseket látnak meg, s éjjel-nappal talpon vannak, hogy ha Európát nem is, megmentség a magyarságot. Körülbicikliznek néhány falut, — s íme, a cikksorozat: „A magyar falu tragédiája,” vagy megnéznék egy, mondjuk, békési telekkönyvet, s megvan az újabb cikksorozat, most már ezen a címen: „Még kér a nép, adjatok neki...” Ezek a tudományos, akik magánperceikben verseket írnak, félig befejezett novellákat, melyek mellől porondra szólítja őket a haza. De nemcsak a novellákat nem fejezik be, a cikksorozatokat sem, mert idővel rájönnek arra, hogy nincs befejezés. Ilyenkor új szériába fognak. Némelyik elolvasta félig Gragger Róbert ballada-elméletét, van aki tíz idézetet kívülről tud Szekfű Gyula Három nemzedékéből, s egyesek kitünően emlékeznek, Pázmány, Zrínyi, Kölcsey beszédeiből között iskolakönyvi szemelvényekre. Mindez és esetleg a statisztikai hivatal évi szemléjének megfelelő oldala, — ennyi a tudományos anyag. Akármilyen sok is ez, egy cikkhez vagy a népszerűséghez igen kevés. Ezért olvasnak verseket. Nem sokat, de főleg hasznosakat. Adytól azt, melyben az „Ifjú szívekben élek...” bővígését találják és a „perc-emberkéket”; Vörösmartyból a Vén cigányt, Aranyból a balladákat, Tompából az allegóriákat. Bicikli-utakról emlékeznek arra, például, milyen Hont-megye vagy Balmazújváros. S ennyi elég is a cikkhez. A szabás készen áll: mottóul az „Ifjú szívekben élek,” vagy a „még kér a nép...”, tizennyolc sor tájleírás, dímbes-dombokról, alkonyati felhőkről, melyekben vihar van, s nemcsak vihar, hanem hatásos átmenet is Széchenyi valamelyik gondolatába, melyet tovább fűzve a nyugatot siratják, Jeanne D'Arc (a katolikusok), vagy Julien Sorel (a vegyesek) földjét, s a nyugatról most már csak egy ugrás, — Bartók-reminiscenciák segítségével, — a magyarság „mély-kérdései.” Mik ezek a mélységek? 1. a népek föld kell; 2. le a nagybirtokkal! (vegyeseknél: le az egyházi

birtokokkal is); 3. burkusok járma alatt nyögiünk, oda a civilizáció (katolikusoknál: a kereszténység is); 4. az utolsó órában élünk; 5. sürgősen népkönyvtárat; 6. kutassuk a tájat és benne a népet, s mindenkinek mindennap tyúk följön a fazekában; 7. az utolsó órában élünk, most még segíthetünk; 8. tuberkulózis, műveletlenség, szekták, egyke, kivándorlás, lex Darányi Ignác; 9. 30.000.000 magyar... — A magyar kérdések után a cikkíró magánélete: tapasztalatai a vidéken, feltört a lába, szívét kezelteni kell, gyermekkorában szerette a makarónit, az Ormányságon csak a nép kis százaléka volt operában. Hatásos befejezés: Szévhenyi, Szekfű Gyula, Kölcsey, Illyés Gyula, Tamási Áron, Bethlen Miklós, Apor Péter egy tetszés szerinti mondása, s végül: tájleírás, a róna, a talpalatnyi föld, melyen bölcsőnk állt s hol a sírunk domborul, s alexandrinusba szedve vége Magyarországnak!

Ilyen az érzelmes-tudományos szolgálat, feketekávé mellett, Scheiber Hugó kubista képei alatt eltöltött viták után, valahonnan a Pozsonyi-út környékéről. Ezek az érzelmes-tudományos megvettik az egzakt tudósokat és a szépírókat. Miért? Az igazi tudósok nem lehetnek népszerűek, nem írnak minden vasárnap egy honmentést, tehát megvetendők. A szépírók pedig beavatkoznak az ő ügyükbe és szebben írják le, alighanem, a naplementét, mint ők. Kitűnő érzékük van a hamis fogásokhoz. Ők fedezik fel a nép festőit, költőit és prózaistáit. Falusi rigmusok, egy-egy jó svádájú háry jános tollából: nagy versek, belőlük a nép kiált. Primitív, salabakterekből-okos regények: nagy művek, talán a legnagyobbak, belőlük is a nép, a televény kiált. Évek óta falusi költők járkálnak Pest utcáin, megbolondított, elcsavart szerencsétlenek, akiket olykor csatasorba szólítanak, hogy utána gyorsan eleresszék az egész hadat. Évek óta östehetség festőket fedeznek fel, akik ládákat, mosókonyhákat pingálnak tele, s akiket a cikkírók az „idézendők”-lajstromába vesznek fel, s egyszer-egyszer elhomályosult szemmel fedezik fel műveikben a népet, az értelmetlen, a magyarság neándervölgyi rétegét. Hamis fogások, hamis fogások. Máskor megvárják, míg valaki meghal. József Attila meghalt: sirassuk a dicsőt, ki az igazi magyarságot hordozta, éljünk meg idézeteiből. S egyszerre, mondjuk, József Attilának több barátja akad, mint amennyi életében lehetett. Ilyesmikből évekre elegendő szimbólumok születnek: József Attila vonatnak rohant, — ime a kiáltó nép, melyet elgázol az értetlen kor. Megvan a szimbólum, ráhúzzák mindenkire, aki aktuális, s így Sillanpää-ből éppolyan televény-író lesz, mint Sinka Istvánból. Határozottan rossz a szemmértékük és még rosszabbak a cikkeik. Sajnos, ezt nehezen vallják be. Egy novella könnyebben lehet rossz, mint egy ilyen cikk, hiszen a jó novellát a rosszról igen könnyen el lehet választani, egy jó, magvas vezércikket azonban annál nehezebben e honmentésektől. Híres színésznőről szokták mondani, hogy még ha a telefonkönyvet is olvassák föl, akkor is remekelnek. A honmentő cikkírók is ilyesmiben bíznak: ha egy statisztikai fél-sort nyögdécselnek körül Széchenyivel, Petőfivel, útleírással, gyermekkori emlékkal, a cikkből akkor is bravur-ária lesz.

Az érzelmes lírikusokon kívül vannak poéták. Ezek meghangszerelnek egy-egy Ady-verset, nagy zenekarra, sok hangfogós hegedűre, de még több trombitára. Ezek lépten-nyomon költőiek. Egész tájleírásokat szélesítenek ki, s a tájban minden jelkép. Jelkép az égbolt, jelkép a pajkosan csacsogó kis patak. Nagy színházyitó prógus hangulatában élnek, állandóan díszmagyarban, klasszikus ri-

mekben, s ahol költői hevük hiányzik, előveszik a megbízható közíró stílust: „ezen-azonok“ sűrűnek-forognak mondataikban, „meglátások“ vakítják a szemet, a „sors-hajók“ vitorláit szaggatja a magyar pártütés „erinnys-szele,“ s jó még, ha „végzet-paripára“ nem pattannak, hogy a „magyar nihilbe“ rohanván a sirba bukjanak, hol „nemzet sülyyed el.“ Sirékony poézis, megbízható, nyolcadrangú anyagból, olyanok művelik, akiknek bicskája beleakad egy saját vers második rímébe vagy egy saját novella első párbeszédébe. Ez a közíró-költő a veszedelmesebb. Veszedelmes, mert tovább tart megtévesztése. Az olvasó ijedten fog lelkiismeretvizsgálatba, s engedékenyebb, hajlékonyabb derekú szépírók riadtan futnak Melpomené segítségével megmenteni a hazát, vagy mint a példa mutatta, lehetőleg az emberiséget. A primitív mesét megtűzdelik „esszével,“ ami megengedett dolog, hisz a Zauberg fele „majdnem essay.“ Korszerűek igyekeznek lenni, előveszik az újságokat és gonddal, pontot-vesszőt el nem hanyagolva, bemásolják két izetlen szerelmi ömlengés közé Chamberlain röptét Hitlerhez és megállapítják, a csók után, „vajjon megmentette-e ezzel az angol miniszterelnök az európai békét?“ A szerelmi partner is olvasta az újságokat, megállapítja tehát, hogy valószínűleg igen, de nem lehessen tudni, — s az író izgatottan bejelenti, hogy a szobába belépett az „ízletes testű Berta.“ Az ízés zűrzavara ez a tülekvés korunk kérdései, magyarságunk nyugtalanságai felé. S ez a zűrzavar lefoglalja a magyar irodalom szabad területeit. Meghalnak a műfajok. A lírai versből pamflet lesz, melyben a költő szidja a burkusokat és a szóra „svábok“ rímül fürgén azt találja: „okádok.“ A novellából vegyes átmenet a vezércikk és egy rossz tájleírás-fűzér között. A politikai vezércikkből hatodrangú költészet. A kritikából annak a nyilván-tartása: a bírált mű szerzője érinti-e munkájában a szociális- és sorskérdéseket?

S végeredményben nem arról van szó, hogy az író érintse a sorskérdéseket, hanem alkalmasint arról, hogy műveket írjon: roszszakat-jókat, ahogy az érzései diktálják. Cs. Szabó László ír új könyvében Labiche-ról és riadtan állapítja meg, hogy mikor a „Perrichon úr utazása“ íródott, többek közt Krim és Solferino is a világon volt. A kornak mindig vannak árnyai, — s mit segítünk, ha az árnyakért sírunk, a füstöt emlegetjük, mely a romokból fölszállt? Az író kötelessége az írás, s ez napnál világosabb. Irjon hát, írjon becsületesen. Legyen tisztában azzal, hogy a kor végeredményben a magánélet, a magánügyek. Madame Bovary úntig eleget magyaráz koráról, anélkül, hogy essayk lennének benne, a Karamazoff-testvérek, a Buddenbrooks, sőt hogy közelebb jussunk, a Zauberg vagy a Point countre point lényegesen többet magyaráz meg, nagyobb görgetegeket indít meg bennünk, mint a vélemények, melyeket hozzáfűznek, a sorok, melyeket idézván, mennydörgető robajjal cikkeket írnak. Jó néha a közhelyre gondolni: az író Prometheus, a tüzet főnről kell lopni, újra és újra, akkor is, ha kikötik érte. S mi ez a tűz? Gondolom az élet igazsága, — bár ez a „gondolom“ ismét meglehetősen közhely. S mégis így van. A világ újra és újra fölépül, az író önmagából közöl, onnan mélyből, ahová nem az idézet hatol le, hanem a valóság. Adjuk föl ezt a „mélyet“ a mutatós valóság kedvéért? Az a kis-író Labiche adja föl a tizenkilencedik század hetvenes éveinek karrikatúráját, véleményét a polgárról, aki Krim és Solferino korában élt, magáért Krimért és Solferinóért? S ha csak előkelőbb példa kell: írjon Stendhal kolportázst? A Rouge et Noir a valóságból építi fel a kort s nem a korból a va-

lóságot. Nem az jelzi Buddenrooksban a polgári társadalom kritikáját, hogy az író montázst készít a vezércikkekből. A művek igazsága mélyen van, a divatos könyveké igen a felszínen. A közönség hálás: amikor a hajdani Budai Színkör hátsó falát kinyitották és a direktor valódi huszárokkal és görögtűzzel mutatta be Buda ostromát, a tetszés szüntelen volt, a felbuzdulás óriási. Persze, hogy hálás a közönség mindazért, ami mutatós és emészthető. Pilulákban beszédi a honmentést, mert a kevés igazság sok idézettel, tájleírással, csacsogó pajkos patakkal van körítve, — de vajjon segített-e valamit a közíró? Sose fog megdöbbeneni. Megdöbbeneni a statisztikák és a szándéktalan „döbbszentők“ szoktak. Tamási Áron egyik kezével a Tündöklő Jeromost nyújtotta s ezzel a tendenciát, másikkal az Énekes madarat, a költészetet, — melyik felé nyúltunk? Kovács Imre statisztikai kimutatásokkal, rideg adatokkal írt az egykéről, — vajjon ez futtatta végig hátunkon a hideget, vagy egy szociográfus nyolc oldalon végrehajtott parasztlány-öltöztetése? Illyés Gyulából maga a nép beszél, az élmény, a tapasztalat, művet ír és nem „korszerű“ alkotást, — s a Puszták népe marad-e meg vagy a vásárnapi egy oldalas, négy-öt alcímes, idézetes, Széchenyis, tájleírásos honmentések? Higgyük el: a szellem megbosszulja magát, s egyszer ama rostán a Puszták népe, a Fegyveres Európa, a Székely Népballadák akad fenn, s nem az östehetségek, a pesti falusiak, a honmentők, az eksztatikus stílusú érzélgős cikkek.

Eppen elég meglepetés közt élünk, vessük meg hát végre a jókat. Hozzuk vissza a magánéletet, hisz a korban élők holtig azt siratják: Jacques Thibault éppúgy mint Julien Sorel. Olvassunk verset a pipitérről; olvassuk a klasszikusokat, de ne olvassunk ki belőlük honmentő szentenciákat; olvassunk regényeket magánügyekről, mert e magánügyek a kor ügyei; s ha kell, haljunk meg azért, hogy Jancsi szereti Juliskát s áldozunk föl mindent annak az igazságáért, hogy a statisztika szebb mint az érzékeny vezércikk, Babits Mihály mégis csak nagyobb költő, mint Sinka István. A nagy dolgok kis ügyei lassan elmúlnak. Van aki sajátmagában ámulva olvassa az idők múlását és összegyűjtött verseiből csak kinnal-gondal tud „mai“, „aktuális“ kötetet összeállítani, mert a tegnapi költő mást tartott korszerűnek, mint a mai. Mert a saját műveinkből összeállított „összegyűjtött versek“, a „válogatott oldalak“ nem a perc műveiből állnak össze. Hagyjuk a korregényeket, a korcikküket, korverseket, eszméljünk végre rá, hogy a magyar irodalom eliszaposodása most már veszedelmes, nemsokára csak fél-műveken járunk, fél-műveket olvasunk és kénytelen-kelletlen olyasm miatt lelkesedünk, aminek problematikusságával tisztában vagyunk. Egy jó regény a láthatáron, — mekkora eredmény! Egy jó vers felcsendülő tiszta sora, — mekkora cselekedet! Nyugodjunk bele, hogy csak holtunk után idézik majd sorainkat, ne mondjunk mindennap örökérvényű bölcseségeket, ne magunk állítsuk össze ama breviáriumokat nagy mondásainkból, melyeket holtunk után illenék hogy összeállítsanak a filológusok. És még egyszer: végre érkezzenek el a művek. Ha a faluért, — s csak a faluért? — fáj szívünk, jöjjön el egy új Móríc Zsigmond és ne egy új szociográfus. s ha Európáért fáj, akkor a mű szóljon Európáról, legalábbis Márai Sándor vagy Cs. Szabó László komolyságával. Csak a vegyes műfajoktól óvja meg e vegyes korban irodalmunkat Isten, mert ha száz év múlva éveinkről doktori disszertációként „keresztmetszet“ ír egy fiatalember, könyvének négyötöd részében a „vegyes“ műfajokat tárgyalhatja és fájdalommal állapíthatja meg: ezek voltak ama harmincas évek, me-

lyekben az írók a hont mentették, Európát mentették, az irodalmat mentették, s közben, csak úgy mellékesen, nem tudták, milyen a hon, milyen Európa, milyen az irodalom, amely lassan, halálos végzetességgel csúszott ki talpuk alól.

Thurzó Gábor

REGÉNY

MARJAY FRIGYES: VÉGZETES ESZTENDŐ. Filmen Sacha Guitry-fői láttunk ilyen könnyed, fölényes történelmi képsorozatot, amikor az eddigi történelemtanításban látszólag messzelátó események művészi logikával egészítik ki és magyarázzák meg egymást. *Marjay* Frigyes azonban csak a műforma könnyed eleganciájában francia tanítvány. Nem humoros történelmi epizódokat foglal össze, hanem a keresztény kultúra legválságosabb korszakában képét sűríti bele. Mohács esztendejébe. Néhány évvel előbb volt a lutheri reformáció, Mohács esztendejét követő évben spanyol és német zsoldosok kifosztják és felgyújtják Rómát. A Duna mellett a kereszténység évszázados bástyája dől le és egy nagy nemzet dől több mint másfél százados rabigába, az örök város pusztulása az Egyház földi helytartójának székhelyét dönti romba és mindkét pusztulásért az egész kereszténység tart bűnbánatot.

Mennyi nemzet, király, császár, egyéni érdek és szent önfeláldozás küzd parciális és egyetemes célokért ebben az Isten büntetését kiérdemlő Európában. Csak a történelem igazi bűvárai és az írástudók jelesei tartották ezt eddig igazán számon, de a nagyközönség, hol erről, hol arról a részletről olvassa, többnyire csak a saját nemzete történelmében merült el és az *egész* történelmi folyamat logikája valahogy rejtve maradt előtte. *Marjay* Frigyes könyve, — amely egyszerre játszódik Rómában és Budán, az Escorialban: V. Károly udvarában és I. Ferenc francia király hányatott életének színhelyein, VIII. Henrik feleségcserélgető, Rómától elszakadó szélsőleges légkörében, Firenzében, Paviában és Milanóban, meg az isteni szeretet oratóriumának tagjai közt a szent városban, — a keresztény Európa pusztulásának a legrejtettebb rugóit is elénk tárja.

Ahogy elvillannak előttünk I. Ferenc Habsburgellenes, törökkel szövetekező intrikái, VIII. Henrik fiú után vágyakozó feleségcserélgetései, V. Károly világhuralmi törekvései és Budán a két tehetetlen gyermek, akinek nem hagyott időt a végzetesen száguldó idő, hogy hozzáérlelődjene a korona terhének hordozásához, a sok viláldzó képből egyszerre csak elénk tárul az akkori kereszténység kollektív felelőssége a keleti bástyaként elomló Magyarország és Róma sorsáért. Szerzte a világon apró és nagy emberi bűnök, féktelenségek, becsvágy, uralmi ösztön és zsákmányolási kedv, ugyanúgy tombol, ahogy minden idők történelme mutatja. Így, ahogy *Marjay* Frigyes felállítja a hadállásokat, sokkal több tanulsága támad azonban az eseményeknek. Egyik tett a másikba fonódik, egyik bűn a másikra torlódik és viszi, sodorja Európa vértanu népét, a magyarságot és a szent várost a pusztulás felé.

Marjay Frigyes könyvének egyik legnagyobb érdeme, amint megsejteti olvasóival, hogy Róma köveinek és gazdagságának pusztulása mellett is miképpen győzedelmeskedett a száműzetésbe kergetett pápaság, az Egyház elmerülhetetlen hajójának földi kormányosa. Mert volt egy renaissance Róma, ahol sok bűnös is akadt. De a római őskeresztény kápolnák mélyén még a legszomorúbb időkben is szentek imádkoztak, Jacopo *Sadoleto*k és *Gibertik*, Cajetano de

Tienek, Gainpietro de *Carafák* őrizték aszketizmusukkal és vezekléseikkel, jótékonyaságukkal és önfeláldozó életükkel az Egyház örök lényegét. Róma kövei és gazdagsága elpusztulhatott a barbárság csapásai alatt, de örök isteni hivatása tovább élt az igazak tetteiben és ezért lett Róma legyőzhetetlen. A mi Mohácsunkból is azért jöhetett feltámadás, mert a sáros csatásokon vértanúlelkek, Tomori Pálok áldozták fel magukat. Csak köszönet illetheti *Marjay* Frigyeszt azért a színes, pompás freskósorozatért, azért az igazán keresztényi lángolásért, amivel a mohácsi csatamező európai kulisszáit megfestette. Könyvét olvasni példátlan izgalom, igazi szellemi szórakozás és egyben vigasz és intő példa éppen a mai napokban.

Possonyi László.

KÜLFÖLDI IRODALOM

FRANCIÁK

M. CHOPPIN: MÉCS LÁSZLÓ.* Mécs László, a magyar papköltő negyvenhárom éves. A premontrei rend tagja, fehér reverendát hord, égszínkék cingulussal. Egy magyar nemzetiségű parókia plébánosa valahol a Kárpátokban, melyet 1919-ben Csehszlovákiához csatoltak. Verseit ő maga szavalja el; a hangja kellemes; ragyogóan ad elő, lelkesedéssel és elragadó bájjal. Lénye egyidejűleg férfias és gyermekes, egyszerű és zseniális is. Annyi mással ellentétben, ő azért beszél, mert van mondanivalója, mert aggodalmaskodó, méltatlankodó, néha gyengéd, de mindig fenkölt és gyönyörű gondolatait ki kell fejeznie.

Az igaz, hogy nekünk is vannak katolikus költőink, de ez nem ok arra, hogy ignoráljuk a külföldieket. Semmi sem üdvösebb, mint hallgatni, amint egy emberi lélek sajátos hangszínevel zendül az Isten vonója alatt. Mécs lelke lángoló és fiatal, legelsősorban attól különbözik francia költőinktől, hogy míg a mieink, még az úgynevezett mesterkéletlenek is, lényegükben intellektuálisak, addig az ő költészete erősen egybeforrott a mindennapi élettel. Költészete emberi életéből buggyan elő, a pap, a nyája körében tartózkodó plébános életéből; azokhoz szól, akiket buzdít arra, hogy legyenek jobbak és testvériesebbek embertársaikhoz.

Költészete őszinte, szeretettől és felháborodástól remegő, képalkotásaiban új, érzéseiben keresztény; Mécs László munkássága igen ritka szintézise mindannak, amit a költészettől kívánhatunk (nem is szólva verselésének tökéletességéről, azonban, hogy számottevő ítéletet mondhatunk erről, tudnunk kellene magyarul).

*

Most pedig sorra vesszük Mécs költészetének főbb tárgyköréit és idézni fogjuk néhány jellemző versét.

Elsősorban a természet ihleti meg. Mint a világ minden költője, Mécs is észreveszi az erdők, a hegyek, a síkságok szépségét; és mint a XX. század költője, ismeri az ég megdöbbentő nagyságát és megszámlálhatatlan csillagait. Az a jellemző vonása, hogy mindez a szépség, mindez a végtelenség oly megkapó, oly újszerű érzést

* Mécs László tavaly megjelent francia fordítása óta számos tanulmány foglalkozott a kiváló magyar költővel. A kritikák közül kiragadjuk Choppin cikkét, mely a „La revue des jeunes” 1939 júniusi számában jelent meg.

vált ki belőle mintha Isten éppen az imént teremtette volna a világot, mintha éppen az imént rejtőzött volna műve mögé. A megszokástól elfordulva semmibe se vesszük az életnek örömét, a napok és évszakok kerengésében a színek és hangok örökké változó összhangjának közepette. Mécs számára a világmindenség egészen új. Ritmusa főleg ezt fejezi ki roppant erejével, mely olykor szorongatóvá válik. Mi lenne, ha ez a ritmus, melynek löktetése szívünkig hatol, hirtelen megállna? Hogyan lehetséges, hogy fennáll ez az oly szép és oly különös világ, ez a teremtett világ, mely olvan mint egy csodálatos karácsonyfa. Nem enyészik-e el hirtelenül? A születő és élő életre ráhajolva, csak hajszálereket látunk, „hajszálnál finomabb fonalakat“ és idővel még kevesebbet látunk, mert az idő, mint egy egér, rágcsálja és kikezdi a mindenség létezését:

*A Mindenség kéklő karácsonyfája lóg
hajszálnál finomabb fonalon:
és rajta a Nap, Hold, Föld, csillag-milliók
hajszálnál finomabb fonalon.*

*A boldogság kéklő karácsonyfája ing
hajszálnál finomabb fonalon,
mézeskalács-szívek: anyánk, szeretteink
hajszálnál finomabb fonalon.*

Ha a mindenség előtt aggódik is Mécs, mint Pascal, emberibb ambíciókra is képes. Franciaországban, tavaly márciusban kipihente magát és felüdült a virágok között a sugárzó tavaszi napfényben. Azután, amíg a dicsőség rámosolygott, sajnálja, hogy nincs otthon, hogy nem lehet a szalonkák költözésénél, a még igen ádáz tavasz első örömenél.

És, amikor itt pompázik a május

*Babonázottan kódorgok Isten kék ablaka alatt,
mint a szerelmes kószál ablaka alatt*

Igy egyesül a természet csodálata az Isten iránti szeretettel. És a költő lelkében felkelti az emberek iránti szeretetet. Mivel szép idő van, mivel a nap csókjai a földre zuhannak, mivel a lelke ki-mondhatatlan örömtől sugárzik, a költő szeretne pacsirtákat lopni a keserű szívekbe.

Mintahogy a fájdalom, ugyanúgy az öröm is lemezteleníti a lelket: Mécs László megtalálta a kellő szavakat, hogy mindezt kifejezze.

A természet után térjünk a halálra. Ha Mécs tavasszal „babonázottan kódorgok Isten kék ablaka alatt,“ ne higgyék, hogy sietteti az Istennel való végső találkozást. Jónak látja az életet, és amikor eszébe ötlük a halál gondolata, gyakran lidérenyomások gyötrik. Ime, így ment fel a költő az Eiffel-toronyba:

„Mikor felértem, ennyit mondtam: Isten.“ Lelkesen csodálja a „zöld s opál“ színű várost, sütkérezik; de „letelt a tízperc, tessék már leszállni.“ „A lift zuhan, lám szépen földre értem.“

*... jól van így. Néhány szál ibolyámat
megszagolom még, őszhajú anyámat
megcsókolom...
S végén a szörnnyű Hang megsűgja: „Tessék
leszállni pár ásó-vágásnyira mélyre!“*

A mindennapi egyszerű kötelességek eképpen váltanak ki nagy élményeket a papköltő lelkéből. A világ az ő számára is tartogat — egy kínos találkozást: a rosszal való szembekerülést. A rossz elleni küzdelem lehetővé teszi, hogy mélyreható pillantást vessünk Mécs igazságtalanságoktól és kegyetlenségektől felbőszített lelkébe. Sokkal inkább szereti az egyszerű embereket, semhogy nyugodtan tudja elviselni a katasztrófák gondolatát, melyet a politikai gyűlöletek szabadítanak fel. A háború borzalmai undorító emlékeket hagytak benne:

Szörnyű éj volt: a megőrült csillagok mind vért röhögtek...

s az Ember:

Almodott vad háborút és vér csurgott le testén, lelkén...

Húsz év telt el a fegyverszünet óta és az emberek még mindig nem hagytak fel a gyűlölettel:

*Jaj, mocsár van, fürtelem van még mindig a lelkek telkén,
Sátán gubbaszt éltünk fáján s mind levágja ami jóság bimbó-
sodva kifakad.*

Ez a rossz elleni istenes lázadás feldúlja a költőt. Csendben kívánná megérlelni a lelkét Isten előtt. De hogyan élvezze a csendet?

** L'Europe aujourd'hui n'est qu'un volcan
Et mon coeur est, de ses tremblements de terre
Le cadran; il me fait mal...
Mon cerveau est des dénis de justice
Le cadran; il me fait mal.*

És gyötrődésében megérteni igyekszik a Gondviselés célját. Ott vagyunk gondolatainak és érzéseinek konfliktusánál és az „Isten játszik” című ragyogó költeményét teljes egészében kellene idéznünk. Mire gondol Isten? — kérdezi önmagától a költő. Afenyegető éhhalál, Moskva „kinzómalmai” felőrlik a testeket és a lelkeket, országokat szaggattak szét és Isten mintha észre sem venné. Kikelti a pillangókat „a tengert kémleli, kagylók milliőit átröngenezve, nőnek-é a gyöngyök!” de ugyanakkor

*A vértengerről mintha nem is tudná
hogy emberek csapolták emberekből
s hogy a könnytenger emberszemből folyt ki!
A tenger mélyén hadiözvegyek,
rokkantak, összetörtek ember-kagylós
lelkét kutatja...*

Hogyan engedheti meg Isten, hogy továbbra is elkövessenek ennyi igazságtalanságot? — kérdezi Mécs gyötrődésében. És szomorúan állapítja meg, magát kutyájához hasonlítva, mely nem tudja megérteni, hogy mit csinál gazdája: látja ugyan cselekedni, de nem tudja felfogni szavainak értelmét, akként mi is, gyarló emberek el tudjuk kisérni Istent a láthatatlan világ küszöbéig, de azután a lelkek országa elrejtí elölünk.

* Néhány helyen kuriózumból a francia fordítást közöljük.

Mécs, a pap, nem titkolja, hogy küzdenie kell azért, hogy az isteni parancsoknak engedelmeskedni tudjon. Nehéz ez, különösen akkor, amikor a pap egyben ünnepeelt költő is. Ha a papnak kell küzdenie Mécsben, a költő az erkölcsi harcból a költészet új forrását fakasztja. Igen szép az „Alázat“ című verse: A féltékenységet megtámadta a híres papot: minthogy a jóságot prédikálja, a szemére hányták, hogy ő maga sem jó eléggé! A lövés talált, a költő szenved. Aggódik, hogy nem engedelmeskedett az isteni parancsoknak: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.“ Ő úgy engedelmeskedik, ahogy tud:

*Néha kínai fallal kerítem a kertemet
kizárom az embert, hogy szeretni tudjam az embert,
Mert tetőtől talpig gonosz és mégis szeretni kell!*

Mécs őszinte erőfeszítésében, hogy megismerje önmagát, elsorolja a hibáit. Saját maga előtt rossznak érzi magát, távol áll az eszménytől, feltűnni érzi a kishitűséget, de az emberi gonoszszágon és saját gyengeségén való elmélkedés a legvégső következtetésekre irányítja. A szenvedés megértette vele, hogy:

Eddig nem találtál semmit, mert magadat kerested!

Hazudtál:

első volt az én, második a felebarát, harmadik az Isten!

Meg kellene fordítani a sorrendet: az első hely Istent illeti, alá kell vetnünk magunkat a teremtő akaratnak, csak villanylámpák vagyunk, miket az Istentől jövő áram gyújt ki:

*Ha ő akarja, világítok betegek ágya felett;
ha ő akarja, nászi népeknek világítok;
ha ő akarja, ivlámpa leszek a beborult Európa felett!*

Minden bizonnyal ez lenne álmainak és vágyainak netovábbja: megvilágítani Európát, rábírní az európaiakat az egyesülésre, a jóságra, a népek közti szeretetre. Első „Hajnali harangszó“ című kötelete ezt a vágyat és reményt fejezte ki:

Kongatom piros harangom, ifjú szívem kongatom,

mondotta és azt hirdette, hogy szeressük ellenségeinket, még politikai ellenfeleinket is. Megváltoztatni Európát, lelkében kongatva a jóság harangszavát, szép álom volt. Azonban ha a mai népek nem is hallják már a költők szavát, a lelkek mindig fogékonyak lesznek reá. A keresztény olvasók közül többen szeretni fogják verseit, gyönyörködni fognak fenkölt gondolataiban, újszerű képeiben és azonosítani fogják magukat bátor és tiszta érzéseivel. Idézzük végül Mécs szavait, mellyel munkásságát jellemzi: Egyszer, mikor a híveit látogatta sorra, találkozott egy kivert, félbolond hadirokkanttal, aki vadócba rózsát oltott, „hogy szebb legyen a föld.“ A költő „testvéri szánalomból“ így válaszolt neki:

*Bátyám, én lelket oltok az evangéliumból,
míddn kobzom jóságos zenéjű verset költ:
vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!*

Végh György fordítása

U J I D Ő K

S Z E R K E S Z T I:
HERCZEG FERENC

A magyar úri családok képes irodalmi hetilapja

monumentális ajándéka

HUSZONNÉGYKÖTETES, TELJES, MODERN, MAGYAR

NAGYLEXIKON.

Minden negyedévi előfizetési díj beérkezésekor díjtalanul és postadíjmentesen elküldjük az Uj Idők Lexikona egy hatalmas kötetét.

ELŐFIZETÉSI DÍJA: NEGYEDÉVRE 6.40 PENGŐ

KIADÓHIVATAL: BUDAPEST. VI. ANDRÁSSY-ÚT 16.

JANUÁRBAN
JELENIK MEG

MI, EURÓPAIAK . . .

XII. PIUS

HILAIRE BELLOC

GEORGES BERNANOS

JACQUES MARITAIN

GABRIEL MARCEL

THEODOR HAECKEL

PETER WUST

EUGENIO d'ORS

tanulmányai az európai szellem válságáról és jövőjéről

VIGILIA KIADÁS

Mit vegyünk Karácsonyra: nem gond. Szivart, cigarettát! Mert ha ezt veszünk, biztosak lehetünk arról, hogy célunkat: örömet szerezni, — elértük.

A M. Kir. Dohányjövédék igen nagy választékából különösen ajánlható a Sport, a Felvidék, a Regalia Media. Nikotincsökkentett minőségben is kapható.

Még avval is külön kedveskedik a jövédék, hogy egyes fajtaikat igen izléses karácsonyi cellofán burkolatba csomagolva bocsát a közönség rendelkezésére. Meglepetés lesz a különleges karácsonyi töltésű Memphis cigaretta.

A KÁRMELITA CSEPPEK NÖVÉNYI SÓBORSZESZ KÜLÖNLEGESSÉG

A Kármelita-rend több mint 200 éves, másoktól eddig felül nem múlt, ma is újszerű találmánya. 72% finom szeszt és kb. 30-féle növényi kivonatot tartalmazó párlat.

Kellemes illatánál, de főképen kiváló, aromatikus összetételénél fogva teljesen egyedülálló, a művelt ember igényeit kielégítő, elsőrangú háziszser.

Nagy eredménnyel használható úgy belsőleg, mint külsőleg.

1721 óta ismerik, kedvelik az összes kultúrállamokban

Kis üveg ára . . 1-20 P

Nagyobb üveg ára 3-30 P

Kapható drogériákban és szaküzletekben.

Csak zárt üvegekben hozzuk forgalomba!

KÉSZITI A KÁRMELITA RENDHÁZ

BUDAPEST, XIII. HUBA-U. 12. TELEFON: 291-469

**A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA**

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN

ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 5 P, félévre 2-50 P, egyes szám ára 50 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-

tal: Budapest, IV., Váci-utca

46. II. 3. Telefon: 18-22-40.

Mutatványszámot készséggel küld a kiadóhivatal.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.